

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

ГРІХ

ДРАМА НА ТРИ ДІЇ

КИЇВ—ЛЯЙПЦІГ 1920
ВИДАВНИЦТВО „НОВА УКРАЇНА“

Дієві особи:

Марія Андріївна Ляшківська.

Ніна — її подруга.

Іван Чоботарь — чоловік Ніни.

Олена Карпівна — тітка Ніни.

Ангелок }
Михась } — товариші Івана.

Середчук — батько Михася.

Сталинський — жандармський підполковник.

Ніздря.

Вахмістр.

Пристав.

Жандарми, поліцаї, дворник.

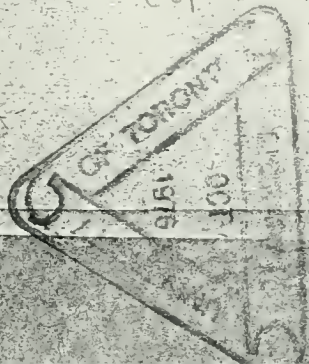
PG
3948

V88 H7

Сор. 2

1034474

ДІЯ ПЕРША.

Затишно обставлена кімната. Вікна на вулицю. Двері на балкони, у передпокої, у сусідні кімнати. На столі наготовлено до чаю. В хаті МАРІЯ й НІНА.

МАРІЯ. Років 26, волосся темно-русяве, колір лица рівно-білий, рисунок уст чіткий, тонкий. Постать гнучка, ходить легко, але немов недбало. Манера балакати насмішувата, гумористична, трудно зпочатку пізнати, коли глузує, коли говорить поважно. Одягнена в сіру суцільну сестри-жалібниці. Лежить на канапці й задумливо грається ківчиком шарфу.

НІНА. Років 24, біляво-золотиста, рожева, невеличка. Любить горнутись у щонебудь тепле, пухнате, лежати клубочком на канапці й їсти солодке. В ній багато дитячого, ясного, але вона, знаючи про це, свідомо підкреслює ці риси й кокетує ними. Сидить за столом, закутавшись у велику хустку, п'є чай, вибіраючи на столі щонебудь смашне й по-дитячому з смаком їсть, зашпцваючи чаєм.

Марія, *ліниво*. - Яка година, Муфто?

Ніна. А я знаю?

Марія. А ти щонебудь узагалі, крім поцілунків з Іваном, знаєш?

Ніна. Одчепись од мене. *Входить Олена Карпівна.*

ОЛЕНА КАРПІВНА, років 38, стара дівка, суха, тонка, ходить і тримається рівно, рушає з місця ніби прожегом, любить прибірати величні пози, образлива.

Олена Карпівна, *стає в викликаючу позу, закинувши голову назад.*

А дозвольте спитати, хто це з вас брав лямпадку в мене й не поставив її на місце? І для чого, для якої потреби її чіпали?

Ніна. *швидко*. Я, тіточко, не брала! Йй-Богу, не брала!

Марія. Я. Я брала.

Олена Карпівна. На віщо?

Марія. А я, Олено Карпівно, не мала сірників та закурила з неї цигарку.

Олена Карпівна. *ошоломлено*. Цигар... з лампадки?!

Марія. Атож.

Павза.

Олена Карпівна. Як же в вас такий учинок називається?

Марія. Закурити цигарку з лампадки.

Олена Карпівна. *велично до Ніни*. Ну, після цього, моя дорога, я вже, як собі хочеш, лишатись у тебе не можу. Я не дозволю глуму над собою й моєю релігією. Я вже не кажу, що це такий гріх, якій... Ну, я про це в присутності деяких осіб балакати не буду. Не бажаю балакати!

Марія, *встаючи, ліниво прямуючи до дверей*. Ви, Олено Карпівно, не турбуйте себе даремно, — я цього тижня виїжджаю на фронт. *Виходить.*

Олена Карпівна, *здивовано і стурбовано*. Що це значить? Я її образила? Вона це серйозно, чи жартує?

Ніна. Ай, тіточко, хіба ж ви не знаєте Марії? Хто її впізнає, чи жартує, чи серйозно. Нічого вона мені про фронт не говорила.

Олена Карпівна. Значить, це через мене? Але ж ти сама подумай: з лампадки цигарки закурювати! Я думала, що вона цілком щиро говорила вчора про те, що вірить у Бога, і раптом... А чого вона в монастир їздить, ти не знаєш?

Ніна. Нічого я не знаю. Дайте ви мені спокій з вашою Марією!

Олена Карпівна. Та яка ж вона твоя близька подруга, коли ти про неї нічого не знаєш. У нас в інституті...

Ніна. Ах, тіточко, це в інституті, а це...

Олена Карпівна. Ну, коли ти не хочеш балакати взагалі, то, розуміється, мені нічого іншого не лишається, як піти собі.

Ніна. Ну, я ж кажу вам, що нічого не знаю!

Олена Карпівна. Так, ти таки, справді, здається, нічого не знаєш. Це я починаю бачити виразно. А чого вони раз-у-раз сваряться, твій Іван і Марія?

Ніна. А я знаю? *Раптом вередливо.* І чого ви всі до мене сьогодні причепились? І Івана ще й досі немає. Ну, що це таке справді! *Виходить.*

Олена Карпівна, *винувато й ображено.* Я ж нічого злого не хотіла сказати. *Виходить за Ніною з ображеним виглядом.*

Якийсь час нема нікого. Входить Марія й Михає.

МИХАСЬ, молодий хлопець, років 21—23, студент, у пенсне, чорнявий, з маленькими тоненькими вусиками, як ниточка. Тримається рівно, трохи напружено, дуже соромливий.

Михає, *увіходячи з Марією, оглядається по хаті.* Їх іще немає? *Старається не дивитись на Марію.*

Марія. Ба, є. Хибі не бачите? *Показує рукою по кімнаті.*

Михає, *через соромливість і молодість силкується бути суворим, поважним.* Дивно, що так забарились. Це щось навіть непевне. *Раптом суворо.* Біля вашого будинку стоїть шпик.

Марія, *вдаючи надзвичайно вражену.* Та невже?! *Сміється й ловить його за руку.* Ну, скажіть, Михає, чого ви зо мною раз-у-раз такий суворий та поважний? Можна подумати, що вам років шістдесят.

Михає, *соромливо випручує руку, бурмотить.* Я зовсім не суворий. Мене дуже турбує, що їх досі немає. Я боюсь, що їх арештували.

Марія. Дурниця! А як арештували, посадять.

Михає, *здвовано, швидко зиркає на неї.*

Марія. Розуміється. А що їм більше робити? *Посміхається.* А ви дуже будете скучать за мною, як вас заберуть? Га? А в тюрмі, знаєте,

страшенно гарно скучається за кимнебудь!... Як гадаєте — будете? Чи, мабуть, і не згадаєте нікого? Бере за руку і з цікавістю та тонкою посмішкою слідкує за Михасем.

Михась, обережно визволяючи руку, вдаючи заклопотаного. Треба піти на вулицю, постежити за тим типом. Хоче йти.

Марія, зупиняючи за плечі. Чого ж ви не відповідаєте, коли вас питають?

Михась, мовчки дивиться на неї, хоче щось сказати й повертається йти.

Марія, не пускаючи. Е, ні, не пусти. Відповідайте. Ну, будете скучати?

Михась, суворо. А вам на віщо?

Марія. Треба. Ну?

Михась. Серйозно треба піти на вулицю.

Марія. Ну, добре, Бог з вами. А ви мені скажіть от що: чи то правду кажуть, що ніби ви ще не знали... гріха кохання й не любили ще ні одної жінки? Га?

Михась, дуже зніяковівши, хутко виходить.

Марія, сміється йому наздогін, потім зразу стає серйозною і швидко йде до вікна, з тривогою дивлячись на вулицю.

Ніна, входить, сонним голосом з дитячими вередливими нотками. Ну, що це таке, йй-Богу! Коли ж вони прийдуть? Я спати хочу... І самовар заохолонув... Бере з столу коробку з пастилею, неохоче, в'яло пробує, потім їсть охотніше, далі бере з собою коробку, зсавенько йде до канапи, затихно, з ногами вмощується на ній і починає їсти пастилю. Марусю, хочеш пастилі? Що ти там дивишся?

Марія, навипиньках, ледве помітним голосом, з посмішкуватим виглядом підходить до неї. Там... шпик!

Ніна, злякано. Ма-а-ма!!... Схаменувшись. Неправда. Ти лякаєш мене. Ну, скажи швидче, що лякаєш, ну, скажи!

Марія. Йй-Богу, шпик. Подивись сама. От підійди до вікна. Стоїть на другому боці вулиці й дивиться на наші вікна. Йди подивись.

Ніна. Ой, ні за що! Ти думаєш, він за нами?

Марія. А за ким же? І спеціально за тобою... Ах, ти, Муфто моя! Ніяких шпиків там немає. Їх пастилю її дай мені шматочок.

Ніна. Ну, Манька погана! В мене в пучках комашки позалазили, так ти мене перелякала. Не дам за це пастилю. На, на! А правда, що немає шпика? А чого Івана так довго немає? Чого?

Марія. А ти думаєш, що його піймав отої шпик та не пускає? Зараз прийде, їж, кажу, пастилю. Ах, Муфто! Ти так справжня Муфта. Така ти вся тепла, затишна, м'якенька. Сховала в себе Івана і трусишся тепер, щоб не відняли.

Ніна. Я помру, як його арештують.

Марія. А як одіб'ють?

Ніна. Хто?!

Марія. Ого, мало охотниць на таке золото знайдеться? Ну, та хоч би я перша?

Ніна. Ну, як такі будуть одбивати, то я не боюсь. Хай усі жінки будуть з ним такі, як ти. Знаєш, я, їй-Богу, часом боюсь, щоб ви колинебудь з Іваном не побились.

Марія, *сміючись*. Та ну! Може. Гм! Може, й поб'ємось колинебудь. *З нудьгою і схованим непокоєм потягається; раптом*: Муфто! Ідьмо зо мною завтра в монастир. Хочеш?

Ніна. На віщо?!

Марія. Там є один дуже інтересний манах. Він двацять літ сидить у печері, прикутий за ногу до стіни, і по своїй волі нікуди не виходив. Подумай, Нінко, двацять літ!

Ніна. Уявляю, яке там повітря, в тій печері. Брр!

Марія. Але в'яв собі: він за всі ці двацять літ не стригся, не мився. Нігті от такі, чорні, покривлені...

Ніна. Ой, не говори! *Відсуває пастилю*.

Марія. Хотіла б ти, щоб у тебе такий красунчик закохався? Га?

Ніна. Хай він тобі сказиться! Перестань, Марусю. Йі-Богу, мене починає нудити.

Марія. А я б хотіла. Страшенно інтересна фігура. У сто раз інтересніша за твого Івана. Ну, що твій Іван? *Перекривляє його, розтягаючи слова й роблячи ніби сонне лице:* „Моя Ніночко, я вважаю, що кохання є приємна штука. Через те-е ти мене поцілуй два рази“. Подумає, розміркує й поцілує два рази.

Ніна. І неправда!

Марія. А печерний манах зовсім инча річ. Я вже пробувала пускати йому чортиків очима, та манахи не дають. От цікаво було б, коли б він закохався та виліз з своєї печери й побіг за мною. Треба постаратись. У життях святих диявол раз-у-раз буває в образі жінки. Страшно приємно бути дияволом!

Ніна. І ти могла б поцілувати таку страшенну мацапуру?

Марія. В кожному разі, з більшою приємністю, ніж твого чистенького Івана. Мацапуру я, принаймні, розумію. Тут жага, стихія, дикунство, екстаза. Він убив трьох людей і думає, що це такий гріх, який треба відмолювати усе життя. І він знає, що таке гріх. Розумієш ти? А твій Іван — святий, без гріха, солоденька мамалига, кваша, благообразний інтелігент, бездарна поміркованість, нездатна ні на який гріх. А, значить, і ні на яку святість. *Перекривляє.* „Вибачайте, мої панове, я вважаю, що алкоголь є отрута для організму, й через те я не буду пить“ Фе, гидота!

Ніна, з сльозами. Неправда, він ніколи нічого такого не говорив, бо сам любить випити. Ти з злості говориш на нього.

Марія. Ого! А чого ж я злощусь?

Ніна. А я знаю? Ти весь час нікому не даєш спокою, ні мені, ні Іванові, ні тітці. Наче ми винні, що ти зраджувала свого чоловіка, й він кинувся під німецькі штики.

Марія. Та я ж діявол, Муфто. Я от і твого чоловіка спокушу, а він кинеться під жандармський арешт. Побачиш.

Ніна. Ти таки здатна на це!

Марія. Правда? А слухай, Муфто: а що, як Іван уже мій любовник, а я тільки навмисно оце дражнюся з тебе, щоб помаленьку підготувити тебе до цього? Га?

Ніна. Забірайся собі геть! Я не хочу говорити з тобою!

Марія, *сміється*. Ти часом не думала про це? Ні? Га?

Ніна, *зліжано*. Ти неправду кажеш! Ти не смієш цього зробити!

Марія. Чому? Гріх, як каже твоя тіточка? Ах, Муфто ти тіточчина! Гріха на світі нема ніякого. Розумієш ти? Нема, пронаві, помер гріх. Так ти й тіточці своїй скажи. Гріх залишився ще в печерах, у манахів та в печерних тіточок. А більше ніде нема. Йй-Богу, Муфто. Поїдь на фронт, і ти переконаєшся зразу. Там за одну годину робиться стільки всяких чудесних гріхів, що всім печерним манахам і тіточкам не відмолити за мільйони літ. Лежить собі, наприклад, чоловік у ривчаку, держить у руках рушницю й „пах-пах“, убиває собі людей. Всяка ж тіточка тобі скаже, що вбивати — страшенний гріх. Або ось: вривається одна купа людей до других і — лусь, хрясь, бах! — убивають, грабують, насилують, катують. А потім сидять собі, сміються, п'ють, співають, вихваляються. А це ж великий гріх, Муфто, красти, грабувати, насилувати жінок. Правда? Як говорить про це тіточка?... А скільки, Муфто, гріхів там робиться проти своєї заповіді! Чоловіки зраджують жінок, жінки чоловіків, любовників, лікарі мають жіночі гареми, сестри-жалібниці мають чоловічі гареми, міняються, продають. А всяке инче? Мужні герої обдирають ранених товаришів, добивають їх, крадуть у мертвих, гризуться за крадене. І головне, Муфтонько, головне в тому, що нема в цьому ніякого гріха. Ніхто не думає зариватись у печери й по двадцять років не вмиватись через це. Той манах із своїми трьома вбитими перед якоюнебудь сестрою з фронту — немовлятко, інститутка

щодо гріховності. Та я сама вбила своїми руками з десять Німців. І можу хоч зараз убити тобі, кого хочеш, і ніякого гріха не буду почувати. А ти мене лякаєш: „Не смієш“. Я чоловіка свого під самим його носом зраджувала з близьким його другом, а ти — „не смієш“. *Сміється.*

Ніна, *злякано.* Марусю, ти серйозно, чи жартуєш? Я боюся.

Марія. Розуміється, жартую, хіба ж ти не почуваш? І жартом візьму та й заберу з собою на фронт твого Івана. Га? І нічого серйозного в тому не буде. Хіба ж на світі є щонебудь серйозне? Плюнь. Муфто. Найсерйозніший чоловік, якого я бачила на світі колинебудь, це є отой манах у печері. Але й той не вмивався двацять літ. А сама я була серйозна, знаєш, коли? Як мені було років шіснацять-сімнацять. А особливо одного разу, як я страшенно вилаяла Діву Марію за те, що вона не допомгла мені на екзамені. От коли ще жив гріх на світі! Аж сіркою нахло від жаху. Хотілось оддати себе на катування, на роздирання звірів, стояти цілими ночами голими колінками на камінні. Як отой манах. А тепер . . . „Не смієш“. Ну скажи мені такий гріх, якого б я не сміла зробити? Ну, скажи, Муфто!

Ніна, *з сльозами.* Ма-ню, я не хочу . . . Перестань.

Марія, *сміється.* Боїшся? Дурненька Муфта, нічого в житті страшного немає. Нудно тільки. От це найстрашніше. *Обережний стук у двері.*

Ніна. Ой, хто там?

Марія. Ввійдіть. Це напевне той манах. *Входить Середчук.*

СЕРЕДЧУК — невеличкий, худорлявий, старенький чоловічок, одягнений по-міщанському. На лиці весь час, навіть, як говорять про серйозне, добра, соромлива посмішка.

Середчук. Звиніть, пожалуста, що з таким опозданієм хлопочу вас. Я — Середчук, отець Михайла Середчука, студента, которий. . .

Марія. А-а! Ви — батько Михася? Дуже приємно. *Вітається з ним.*

Середчук. *незграбно, але ввічливо потискує руку їй і Ніні.* Приятно познакомились.

Марія. Сідайте, будь ласка.

Середчук. Я до вас, звиняйте, по маленькому делу. Как, значить, мой син у неізнестності, то я хотів би знати, де він знаходиться в настоящее время.

Марія. Як „де“? Тут, у гóроді. От тільки-що тут був.

Середчук, *помалу з полехиенням, хреститься.* Ну, слава Богу. Думав, що арештували вже.

Марія. А ви ж самі де живете? На селі?

Середчук. Нє, тут же в гóроді. Та вже я вам по секрету скажу, тільки не говоріть йому — он трошки стидається міне. Ви, говоріть, папаша, не про . . . про — ле — таріят, а мелкобуржуазний господін . . . Я, звиняйте, таких слов не особенно понимаю, я не вчений. Ну, і стидається.

Марія. А, ви чим же займаєтесь?

Середчук. Я тепер займаюсь по слюсарній часті. Кадась я був хорошим слюсарем; ну, тепер який уже там з мене слюсар. Та за слюсарство я в'ять недавно взявся. . . Месяця два всього. А то в мене бакалейна лавочка була. Коли почув, що йде старість, стало ломить руки, ноги, работать не в силах, ну, став шукати лекшої работи. Та й найшов лавочку. А Миші то не спонаравилось. „Ви“, говоріть, „не пролетаріят, і з народа кров смочете. „А яка там кров з тої лавочки? Як заробиш на харч, то й слава Богу. Чесное слово. Та ще многі просяться, щоб у борг дав. Просіть, молить. Ну, бачиш, що біда . . . Бог з тобою: оддаси — оддаси; ні, ну, то й так буде.

Марія. Ну, а Миша перестав сердитись?

Середчук. Та будьто би перестав, і книжки став читать мені. Я, признаться, илохо понимаю, старий уже до книжок, ну, йому не по-

казую. Поддакую, грішній чоловік. Тільки ви вже, пожалуста, йому не розказуйте.

Марія. Ну, що ви, що ви! Ми розуміємо. Ви дуже любите його?

Середчук. Та як же не любить? Один он у мене, нікого більше нема на світі. Уся моя вітха й надія. Якщо з ним, нехай його боронить Бог, щонебудь станеться, то й мені жить нема чоґо. Кому я нужний, і на віщо мені те життя тоді? Нагорювався, нажився уполньні: Годі з мене. Так він, значить, тут, і не больно́й?

Марія. Ні, ні. Та він от-от має прийти.

Ніна. Ви посидьте в нас трішки, він зараз, зараз прийде. Може, чай будете пить? Я вам зараз. . . *Хоче встать.*

Середчук, *схоплюється трівожно.* Не, не, покорно благодарю вас! Я лучче пойду сібе. А то як побачить мене тут — застидається. Я й одетий скверно, і говорить з благородними не вмю. І ви йому даже не говоріть, що я був тут. Пожалуста, я вже прошу вас. Він казав, що як уже дуже чоґось нада буде, то щоб я по тетому адресу обратився. Ну, звиніть, пожалуста, що побезпокоїв. Спасибі вам, що заспокоїли. До свідання. *Ніяково, незграбно прощається за руку.*

Марія. Всього доброго. Коли треба буде чоґось, заходьте.

Ніна. Бувайте здоровенькі. Приходьте до нас!

Середчук. Спасибі, спасибі . . . До свідання . . . *Кляється по-сміхаючись, виходить.*

Марія. От так „Миша“! Ну, ну, я ж йому тепер задам!

Ніна. Ні, ні, ти йому нічоґо не кажи! А то він од сорому забіжить без вісти. Бог з ним, він хороший.

Марія. Пострівай, здається, гомонять? Мабуть, наші приїхали.

Ніна, *схоплюється, біжить з хати, кричить по-дитлячому:* Наші, наші, чую голос Івана! Приїхали! *Виходить.*

Марія, *сама, схвильовано, швидко чепуриться перед дзеркалом, хоче поправляти зачіску, але раптом сама себе спиняє, наслікуватю по-сміхається*

ся й кидав зачіску, як є. Входять: Чоботарь Іван і Ангелок, несучи в руках, перший — велику валізку, другий — пакунок, загорнутий у папір.

ІВАН, високій, крем'язний, з чисто голеним лицем, квадратним, упертим підборіддям і добродушно ласкавими очима. Ходить, говорить і робить усе дуже повільно, розмірено, немов обдумуючи кожне слово й рух. Одягається ченурно, з смаком, по-європейському, вагає Англіяця.

АНГЕЛОК, дуже худорлявий, негарний, з немов вимоченим лицем, сірим, кострубатим, неохайним волоссям, яке стирчить на всі боки. Одягнений дуже неохайно, недбало, штани короткі, брудні, обтріпані, піджак кудий, сорочка нечиста. Говорить теж обтріпаними, незграбними фразами, перестривуючи з одної думки на другу. Але любить виставляти себе, як головну особу в кожній акції.

Іван, поамалу пускаючи валізку на землю. Ну, от. Так. Тепер: добри-вечір.

Ніна, обніма його, пригортаючись, лацнучись. Поганій, поганій, чого так забарився?

Іван. Не можна було, розумієш, раніше. І так добре.

Ніна. А що тут таке? Можна подивитись?

Іван. Зараз побачиш. З посмішкою. Перенеси валізку ближче до світла й подивись.

Ніна, хапається за ручку валізки, хоче підняти й не може рушити з місця. Ой, як же ти ніс його? Що тут так важке?!

Ангелок. Зараз побачите. Треба, Іване, той, швидче: взагалі, як не . . . До ранку неодмінно. Игрешкам тут не місце . . . До Марії. Тут, розумієте, цілий клопіт вийшов. Я сказав, щоб Василь дома сидів, а він, той . . . пішов. Без нього неможливо було . . . А тут хазяйка, боїться. Ну, без Василя.

Ніна. Що без Василя? Що? Я ніколи нічого не розумію, що говорить Ангелок. Іване, скажи йому, щоб він не говорив так кострубато. І щоб не копався, як говорить, у своїх папірцях.

Ангелок, *говорлячи, любить виймати папірці в себе з бокової кишені й щось заклопотано шукати серед них.* А ви той . . . не той . . . не перешкаджайте. Ну, без Василя. Мусів сказати Іванові, щоб брав та ніс. Нічого не зробиш. І взагалі, щоб до ранку. Ну, треба починать.
До Ніни. В нас іще одна лампа є?

Ніна. А що буде? На віщо?

Іван. Так, так, іще одну лампу необхідно. Будемо складати про-клямації. Тут друкарський шриффт і каса. Треба, щоб до ранку все було готове.

Ніна. Ой, як це інтересно! І я буду складати?

Ангелок. А як же, так і той . . . і будете.

Іван. І ти будеш. А ви, Марусю, ще не зволіли змінити свого настрою? Будете складати?

Марія. Ні, ще не змінила свого-настрою, й буду складати.

Іван, *увічливо, гумористично уклоняється.* Дуже приємно бачити таку постійність.

Марія, *таксамо уклоняється.* Дуже рада, що дала вам премність. Це так рідко буває.

Ніна. Ну, почали знов! Давайіте швидче складать! Я хочу подивитись. Ага. Другу лампу треба. Ходііте, Ангелок, принесете. Чуєте? Чуєте, Ангелок? Беріть самовар, несіть за мною. Та покінньте ви свої папірці. От кара Господня з цим чоловіком!

Ангелок, *посміхається з виразом вибачливости й вищюети.* Власне кажучи, вам слід би було інакше відповісти, але . . . ви ж тут, Іване, будь ласка, не той, ви не гайте часу . . . До ранку треба конче. *Бере самовар.*

Ніна. Він так говорить, ніби на тиждень кудись виїжджає. Ой, Ангелок справжній. Та куди несете? Не в ті двері. Ой, ой, маца-пура! *Підпихав його у спину й виходить за ним.*

Іван, *розпаковує валізку.* На шість годин ранку треба встигнути. Гм, навряд. Це так, що, мабуть, навряд. *Робить дуже повільно, розмірено.*

Марія, стоїть біля його і з посмішкою слідкує за його рухами. Перекривляючи його, розтягаючи слова. Чому ж не встигнете? Ви з такою експресією, так блискавично все робите, просто ва кур'єрських, що аж у очах миготить од ваших рухів.

Іван, добродушно, ясно посміхається до неї. Така вже, видно, вдача, Марусенько. Так, мабуть, Бог дав.

Марія. Страшно цікаво подивитись, як ви обнімаєте жінок. Таксамо, як оце валізку розв'язуєте?

Іван. Я можу показати, коли ви так цікавитесь.

Марія. Ох, подумаєш! Ви можете показати? Такий високо-моральний, благочестивий, ідейний чоловік? Та ви хіба знаєте, що таке кохання? В'являю собі, як ви обнімаєте. Показує, роблячи заклопотане лице. Гм, так . . . А тепер о-так-о. Сміється. Страшенно палкий з вас любовник був би.

Іван, мовчки, пильно, серйозно дивиться на неї.

Марія. Ой, ой, не буду, не буду! Зараз нотацію, проповідь, акафіст буде читати. Ради Бога, простіть, ні за що більше не буду!

Іван. Гм! Яюсь усе це чудно . . .

Марія, перекривляє. Гм! Яюсь і мені все це . . . чудно.

Іван. Ну, добре! Починає звавіще розв'язувати валізку.

Марія, з хитрою посмішкою слідкує за ним. Тихше, Іване, тихше, ви шворки порвете, куди ви так поспішаєтесь? Що з вами?!

Іван, випростуючись. - А що з вами таке, скажіть ви мені? Га?

Марія, раптом ступаючи до його, швидко, гарячим шопотом. Сказати? Га? Хочете, щоб сказала? Хочете?

Іван. Хочу.

Марія. Ну, так, слухайте: я . . . (Павза) я купила собі нові черевки. Подивіться. Показує і сміється. Чудесні, правда?

Іван. Гм! Непогані. Скільки дали?

Марія. „Гм“! Двацять карбованців.

Іван. Дешево як.

Марія. А ви дорожчі купіть.

Іван. Не варта.

Марія. Навіть черевиків не варта? Бідна я. Ну, Бог з вами. Поїду на фронт, там дорогих черевиків не треба. Ніна аж перехрестилась, як довідалась, що я завтра їду на фронт.

Іван, *вражено*. Завтра на . . . Та ви жартуєте!

Марія. Я, добродію, ніколи не жартую. Чого вас так це дивує?

Іван. Чекайте, а партійна ж робота? А лазарет ваш?

Марія, *важно*. Я їду боронити рідний край, високоповажаний пане!

Іван. Гм! Коли ж це ви придумали?

Марія. „Гм“! Сьогодні, вчора. Я знаю, коли?

Іван. Через що?

Марія. Так собі.

Входить Ангелок із лампою.

Ангелок. Ну, тепер, значить, так. Ви вже розв'язали, Іване? А де текст? Та ви ще не розв'язали? Що ж ви робили?

Іван. Зараз розв'яжемо, чого там . . . *Розв'язує*. А де ж Ніна?

Ангелок, *помагаючи йому, невдоволено*. Нічого не роблять, балачля . . . Ніна ваша щось там той, їсть . . . Ну, от тепер, значить, так. Ви відмічайте, а я тим часом текст . . . Ні, касу зпочатку. Давайте касу.

Марія. Страшенно ви, Ангелок, безпорядний командир.

Ангелок. А ви, той, лучче помагайте. Несіть оце туди на той стіл.

Марія. Слухаю. *Бере виняту з валізки частину каси й несе її до столу.*

Іван. Ангелок, не захоплюйтесь дуже, не захоплюйтесь, розсиплете.

Ангелок, *зневажливо*. Не турбуйтеся! От чорт! . . . *Розсипав*.

Іван. Бачите. Ну, нічого, грошки . . . Треба переносити по-грошки. Марусю, ви переносьте шриффт. Добре?

Марія. Все, що скаже начальство!

Ангелок. *серйозно*. В такому разі, той . . . от що . . . Поstrівайте. *Марія й Іван лукаво переглядаються*. Ага, так. Так ви хочете, так? Ну, беріть, беріть. Кладіть на той стіл. Тут по літерах пакунки. Яка це літера: „ж“?

Марія. Так точно, пане Ангелок!

Ангелок, *поважно*. Так. Умгу.

Марія. Куди скажете класти?

Ангелок. Там у касі знайдіть „ж“ й висипте у скриньочку. Та не розсипте, бо ви . . . Знаю вас . . .

Марія. Слухаю, пане Ангелок!

Вбігає Ніна, щось зсуючи.

Ніна. І я, й я! Що мені робити?

Марія. Цілуй швидче Івана!

Ніна. Через що?!

Марія. Та ти ж питаєш, що тобі робити.

Ніна. Ай, дай мені спокій! *Вередливо*. Іване, що мені робити? Я теж хочу помагати.

Іван. Добре. Зараз. Іди сюди. Дивись. Бери ось ці пакуночки. Розумієш?

Ніна. Розумію.

Іван. Тільки обережно бери, щоб не розсипати. Прочитай, яка літера надписана там, потім ту літеру знайди там, у касі, й висипай.

Ніна, *дуже вважно*. Добре.

Марія, *підходячи, тоном Івана*. Потім вернись, нахились над валізкою, простягни руки, візьми пакуночок — та обережно, помалу, щоб не розсипати. Одхились, повернись і йди до каси. Розумієш?

Ніна. Іване, скажи їй, щоб вона не ціплялась до мене! Що це таке?

Іван. *строго*. Марусю! Не смійте чіплятись до Ніни. Йди сюди, я тебе пожалію.

Ніна, *лащиться до його*. Вона цілий вечір сьогодні шпигає мене.

Іван. Ах, бідна моя дитинка! *Голубить її*. От я їй задам!

Ніна. І говорить усякі дурниці про тебе.

Іван. Нехай, нехай, я їй покажу говорити про мене дурниці!

Марія. Ну? От і знайшла собі роботу. Бачиш, дурненька. Я ж казала.

Ніна. А ти роботяца! Ну, й буду цілувати, й буду. А що? Ага?

Іван. Гм! Тільки дві роботи все ж таки важко робити. Або цілуватись, або шріфт розкладати.

Ангелок. Ну, от той . . . цілуються!

Марія. Нічого, Іване, ми поділимось. Ви цілуйтесь собі, а ми будемо шріфт розкладати.

Ангелок. Ну, треба поспішати! Що справді . . . цілуватись! . . .

Ніна. Ну-ну, Ангелок! Ми вже будем робить . . . У, та важкі які! Яка ж це літера? „К“. Тепер туди. Іване?

Іван. Туди, туди. Ти носи, а я буду тобі подавать.

Марія. Може, вже й мені подаватимете, коли ваша така ласка?

Іван. Прошу, з великою охотою.

Ніна. Ага, тепер і тобі! А сама сміялася!

Ангелок, *строго*. Тільки швидче, швидче. Не рано. Іване, не розсиште, обережно.

Іван. Добре, добре.

Ніна. Ангелок — справжній генерал!

Ангелок, *самовдоволено, трошки засоромившись, посміхається*. Генерал? Самі ви генерали. Коли ж з вами пнакше не можна . . . Цілуються, наприклад. Тут кожна хвилинка, можна сказати, той . . . А вони . . . Револуціонери!

Марія. Так їх, Ангелок, так! Що, справді, затіяли тут?

Михась, швидко входить, схвильовано шопотом говорить. Жандарми йдуть! Поліція! Тікайте!

Всі на мент кам'яніють.

Іван, зразу, швидко підвівсь, твердо, рішуче. Далеко?

Ніна, з жахом, шопотом. Ой, Боже мій!

Михась. Ні, не далеко . . . Ху, не можу . . . говорить. Ідуть уже сходами. Заняли всі виходи. На подвіррі поліція. Я думав, не до нас. Слідкував увесь час із парадного.

Ангелок, без ладу починає пхати собі в кишеню шріфт. Я так і знав! Я так і знав! Що ж тепер? Га?

Іван, рішуче, сильно, зовсім иншим голосом і тоном, ніж звичайно. Перш за все, не хвилюватись. Ми маємо ще час. Ангелок, одчиняйте двері на балкон! Швидко! Та киньте шріфт, на якого біса він вам. Марусю! Драбинку. Ніно, не хапай мене за руки, не трусись. Нічого страшного нема. До Михася. Вони були далеко від нас?

Михась. Поверхи на три нижче. Тепер уже, мабуть, підходять.

Марія, винявши з буфету мотузяну драбинку, підносить її Іванові, серйозним, але майже спокійним голосом. Ось в. Що далі?

Іван. Давайте. Бере драбинку й біжить із нею до Ангелка і з ним разом одчиняє двері на балкон. Вибіга туди. Видко, як прив'язує драбинку.

Марія, вибігає в сіни.

Михась. Куди ви? Вони зараз будуть дзвонити!

Ніна, стоїть, злякано труситься, прислухається.

Іван. Готово. Можна спускатись. Ніно, йди! Де Марія?

Ніна. Вона . . . вона вийшла.

Іван, сердито. Що за дурниці! Куди? Для чого?

Марія, вбігаючи з одержею в руках, до Ніни. Бери своє пальто, одягайся. Іване, ваше пальто, капелюх.

Іван. А ваше ж де?

Марія. Я встигну. Драбину приробили? Ну швид . . . *Голосний дзвінок, усі застигають.*

Іван, *шопотом, спокійно.* На балькон. Швидче.

Марія, *плач Ніну.* Швидче, швидче, ради Бога!

Іван. Михась, Ангелок, спускайте жінок! Вони зараз будуть ламати двері. Ми не встигнемо. Я піду їх затримаю.

Марія, *спокійно, твердо.* Ви не маєте права цього робити. Подивіться на Ніну. Беріть її і спускайтесь. Я задержу.

Дзвінок, і зараз же гуляння у двері, жіночий крик.

Марія. Вони ламають. Олена Карпівна прокинулася. Швидче, я вам кажу!

Ангелок, *розгублено хапає Ніну й тягне її до балькону.* Ходіте, ходіте!

Ніна. Іване, Іване! Я не піду без Івана!

Марія, *плачучи Івана.* Та йдіть же ви! Ах, Господи! Михасю, чого ж ви?!

Михась. Я зостанусь, я задержу.

Ніна. Іва—не!

Іван, *хапає її й майже виносить на балькон.*

Марія, *злісно штовхає Михася до балькону.* Йдіть же, я вам кажу. У вас старий батько. Швидче! Чуєте? У *кватирі тупотіння ніг, дзвінок.*

Михась, *махнувши рукою, вибігає.*

Марія, *біжить у передпокії.*

Іван, *іще раз виглядає, зачиняє за собою бальконові двері і зникає.* Чути голосні балажки, брязкіт острогів, важкі кроки; шамотня.

Марія, *йдучи попереду жандармів і поліції.* А це моя кімната. *Спокійно зупиняється і стоїть.*

- Сталінецький (років 38, з довгою, вищоханою, чорною бородою), *дуже величезно, майже ніжно.* Ага, це ваша кімната? Дуже приємно, дуже приємно. Мила кімнатка.

Перший поліцей. *знаходить на столі шрифт і зараз же підносить до Сталинського.* Тіпографія, ваше високоблагородіє!

Сталинський. *живо.* А-а, шрифт? Он як! Багато?

Перший поліцей. Так тошно, порадошно. *Показує рукою на стіл.*

Сталинський. Ага, це тільки-що, очевидно, принесений. *До Марії дуєся привітно, добродушно.* Правда?

Марія. Хибі вам не все-одно, коли принесений?

Пристав, *розглядаючи валізку.* Пудів зо три буде. *До поліцаїв.* Двері на балъкон подивись! Живо!

Другий поліцей. Там какаєся біла вещь, ваше високоблагородіє.

Пристав. Подивись! Корнієнко, квижки передивись! Шрифт у одне місце. Та не розкидать мені!

Сталинський, *ходить по кімнаті й уважно роздивляється.* *До Марії ласкаво.* А чия ж це друкарня, дозвольте спитати?

Марія. Моя.

Олена Карпівна, *входить, закутана в велику хустку.* *Зачувши слова Марії, гордо, величаво.* Прошу не вірити. Ця особа живе тут у гостях. Кватиря моя. Ця кімната моя, і друкарня моя.

Сталинський, *з ласкавою й серйозною посмішкою.* Ах, ваша? А дозвольте спитати: для якої потреби ви маєте в себе друкарню?

Олена Карпівна. То моє діло. Тільки я вам заявляю . . .

Марія. Олено Карпівно, ну, на віщо ви це?

Олена Карпівна. Я вас не розумію, Маріє Антонівно . . .

В цей час другий поліцей знаходить драбинку і кличе знаками туди пристава. Пристав через якийсь мент вертається з драбинкою в руках у кімнату і прямує до Сталинського.

Пристав, *тихим голосом.* Мотузяна драбинка!

Сталинський, *жваво.* Де була? На балъконі? Значить, вони тудою тільки-що втекли! Що ж ви мені покажете її? Свисіть моментально. Вони ж тут на подвіррі, в сусідніх кватирях. Обшукати весь будинок.

Пристав. Слухаю, ваше високородіє! *До поліцаїв.* Подати свисток надвір! А ти, Сівашов, біжи на вулицю. Стій, я сам! *Вибігав.*

Сталинський, *до Олени Карпівни й Марії.* На великий жаль, доводиться турбувати вас такої пізньої години, але що зробиш. У тих кімнатах нікого більш немає?

Олена Карпівна. Немає. *Раптом.* Я сподіваюсь, що ви, арештовуючи мене, дозволите мені взяти з собою необхідні річі, а також євангеліє?

Сталинський. О, будь ласка, будь ласка! Але ви зовсім даремно гадаєте, що я вас буду арештовувати. Абсолютно непотрібно. Я от попрохаю тільки шановну паню поїхати зо мною на пів годняки в управління, — ми там напишемо протокольчика. Шріфт, розуміється, ми мусимо забрати в вас. Це вже прошу вибачити мені, але ви не маєте промислового дозволу на хатню друкарню?

Олена Карпівна. Ні, не маю.

Сталинський, *тим же ввічливо-серйозним тоном.* Ну, от бачите. Значить, ви незаконно в себе, без дозволу тримаєте промислове приладдя.

Олена Карпівна. Хибá я не маю права тримати в себе промислові речі?

Марія. Ах, Олено Карпівно, пан жандарм глузує з вас, а ви . . .

Сталинський, *поспішно, навіть із образою в голосі.* Бог з вами, Бог з вами! Де ж ви тут бачите глузування? Я цілком серйозно говорю, що не маю за їдо арештовувати шановну паню. А шріфт мушу конфіскувати. Вас же попрошу зо мною на пів годняки для протоколу.

Пристав, *вбігаючи, радісно.* Дозвольте доложить. Злочинці спустились у квартиру під сею. Вони арештовані!

Сталинський. Ага! Чудесно, чудесно! Так прошу вас, шановна пані! *Показує рукою на двері.* До пристава: А ви тут самі докінчите трус.

Пристав. Слухаю.

Сталинський, *погладжуючи бороду рукою й задоволено посміхаючись, помалу виходить за Марією й Оленою Карпівною.*

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Кабінет жандармського підполковника Сталіньського. М'які фотелі, шафи з актами, бібліотека, портрети царів, стіл. Одні двері у прийомну, другі в сусідню кімнату.

Велика шафа з скляними дверцями, заперитою зсередини сітчастим серпанком.

Ніздря (років 50, високий, худий, з понурими чорними вусами і хмарним лицем п'яниці), *стоїть біля шафи і тримає в руці табакерку з табакю, з якої часом нюхає.* А ти думавш, ти на старості літ не дойдьош до тетой шкафи? Дойдьош. Каїн доведе!

Вахмістр (молодий, франтуватий). Я на казёноній службѣ: мені він нічого зробіть не в силáх. *Прибірає на столі.*

Ніздря. Хто? Каїн не в силáх?! Понімаєш ти з носа та в рот. Та Каїн, брат, тобі кого хоч, самого генерала, как схоче, в острог посадовить. „Казёная служба“. Він тобі з кого хоч, з усіх апостолів Юд може поделать. Я по какой причині в нього на шкафном положенні состою? Га? Я до Каїна, знаєш, хто був? Га?

Вахмістр. Та чув, машиністом.

Ніздря. Так отож понімай! А познакомився з цим Каїном, і що получилося. Га? Достойн я, щоб мені полові у трактирах по морді били? Совершенно уольньє достойн. А хто причина? Каїн. Та ти мене, бувало, ножем ріж, вогнем печи, щоб я товариша виказав. А тепер? Гм! „На казёноній службі“. Ну, згадаєш мое слово: уб'ють Каїна.

Вахмістр. Хто?

Ніздря. Найдуться такі. Та ти первий можеш убить, знаєш ти це, чи ні? Посміхавшся? А от згадавш мене: Хіба це офіцер как офіцер? Це диявол. Верно, диявол. Нечистий дух. Ти смотри: другі офіцери як спольняють службу? Прийшов, позанімався, скілько полагається, того допросив, тому приказав, там написав, напився чаю, покурив і пішов додому. Так? А тетот? А тетот не-е. Тетот не довольний тм,

що чоловік сидить у тюрмі год. два, три, що може, здоров'я потеряв. Йому то наплювати, йому що допрос? Йому душу всю свою давай! Понімаєш? У душу йому нада залізити, сковирнуть її, обплутать, обсудувать, як павуку. От що йому нада! От він мене в шкафу садовить, щоб я записував і підглядав за арештованими. І сижу, сукни син, сижу! Скаже задушить своїми руками — і задушю. А як він наслував тут оту, що потім повісилась у тюрмі, хіба ж я не сидів отут у шкафі й не бачив того? Бачив і не пикнув. А спробуй я пикнуть про це, так іменно, що тільки пикнув би.

Вахмістр. А в шкафі ж таки чхасте?

Ніздря. Ну, а ти не чхнув би, як би бачив, що чоловік от-от лізе сам у павутиння? Га?

Вахмістр. Так ви ж проти служби? Змену, значить, делаєте?

Ніздря. Яка служба? Хіба на службі полагается чоловіка заплутувать? Када він винуват, — допроси його, суди, в тюрму одправ. А не совращай його душу страхом і обманом.

Вахмістр. А Каїн на цей шот сволоч порадошна, то, правда.

Ніздря. У-у, сатана, нечистий дух! Стой, кажись, сам іде. Його голос! Оце, значить, уже тих мовчунів на допрос привезли. *Хова в кишеню табакерку.* А молодці! Сім місяців б'ється з ними й ні одного слова не добився. Тш-ш!

Сталинський, *входить; різько, сухо, строго:* Приготовлене все?

Ніздря, *слесливо, з м'якою, запобігливою посмішкою.* Так точно, ваше високоблагородіє!

Сталинський, *до вахмістра.* Впусти паню Чоботарь.

Вахмістр, *мовчки повертається й виходить.*

Сталинський. А табакерка де?

Ніздря. Дома зосталася, ваше високобл . . . Василь Павлович.

Сталинський. Чхать не будете?

Ніздря. Боже борони. Василь Павлович! Що ж я служби не по-німаю, чи как? Ну, согрішив у той раз. так хто, Василь Павлович. не грішний.

Сталинський. Ну. на місце. В будку! Марш!

Ніздря, зирка на його, одчиняє шафу й залазить у неї.

Сталинський. Папір, перо. все є?

Ніздря. Так точно, Василь Павлович. Прикажете замкнутись?

Сталинський. Замикайтесь.

Ніздря, зачинає за собою двері шафи.

Сталинський, сідає за стіл, готує теку з паперами.

Вахмістр попереду, за ним Ніна, схудла, змарніла, з боязькими широкими очима, в теплій, в'язаній блюзці й дитячій, теж в'язаній шапочці. Вахмістр пропускає Ніну вперед і виходить.

Сталинський, прибірає вигляд простої добродушної людини, величаво встав, подає стільця. Сідайте, будь ласка. Вибачайте, що потурбував вас. Знаю, знаю, лаєте мене, а що ж я маю робити? Ну, так як. і сьогодні мовчатимете?

Ніна. мовчить і засува руки в рукав, — видно, їй трошки холодно.

Сталинський. Вибачте, вам, здається, трошки холодно? Може, дозволите скляночку чаю? Я гадаю, що це така штука, що й од жан-дарма можна прийняти. Га? Дозволите? *Надушує гудзика дзвінка.*

Ніна, мовчить і дивиться повз Сталинського.

Сталинський, сміється. Ну, ви ж і запеклий народ! До вахмістри, що входить. Дві склянки гарячого чаю! Вахмістр виходить. Так. Ну, так що ж мені робити з вами, мовчунами милими? Мені наказано начальством покінчити вашу справу за всяку ціну. А як ти його скінчиш, коли ви такі непохитні? Я б уже й сам одчепитись од вас радий, аби мені хоч дві-три чисто формальні графи заповнити. І тоді Бог з вами, відчепитесь ви від мене. *Добродушно сміється.* Ну, на

формальні запитання будете відповідать? Де родились, де вчились? Тут же нічого страшного немає. Га?

Ніна, *не рухається, мовчить.*

Вахмістр із чашм, *ставить на стіл, виходить.*

Сталінський, *підсовуючи склянку Ніні.* Прошу, будь ласка, погрійтеся.

Ніна, *не дивиться на чай, мовчить.*

Сталінський, *з захопленням сміється.* А, Йі-Богу, мені це подобається! Я це люблю. Таких противників я люблю! Оце видержка, сила, строга тактика! Прекрасно, прекрасно! І скажу вам, так, знаєте, по-щирости, не по-жандармськи, а по-людськи (*озирається, тихіше*): держіться раз-у-раз такої тактики. Мовчіть, і ні пари з уст! Головне, ні одного звуку, ні одного слова. Для нашого брата, жандарма, нема нічого гірше, як отаке абсолютне мовчання. Це, я вам скажу, вбійча, безнадійна штука. Туман, непроглядний туман! Я, по правді сказати, зовсім поганий жандарм, мене таке мовчання вводить в апатію, й я готов так-сяк замазати справу і швидко зіпхнути її з рук. Як от з вами. А от є в нас такі поети жандармського діла, яких така, як вапа, тактика доводить до сказу, до хвороби. Йі-Богу. Нехай арештований бреше, вигадує, заплутує, нехай лається, аби не мовчав, аби подавав голос одним-двома словами, „не знаю“, або „не хочу відповідать“, або щонебудь. Тут, розумієте, з психологічного боку важно отаке подавання голосу. Розумієте? Бо коли арештований каже: „не знаю“, або „не хочу відповідать“, то цим він усе ж таки відповідає. Він уже входить у певний контакт із слідчим. Ви розумієте цю різницю? Розумієте?

Ніна, *мимоволі з цікавістю починає слухати й киває головою.*

Сталінський. Ні, ви розумієте саму ідею цього? Розумієте?

Ніна. Розумію.

Сталинський. Тут одне-два слова, кивок головою й уже тоді піде. А от з вами просто біда. Але ви молодці! Аж шкода, їй-Богу, що вам доводиться все ж таки дорогенько платити за принципи. Наприклад, ваш чоловік . . . чудесна, значна, сильна особа. Але . . . (*сумно хита головою*) тюремний лікар казав про його неприємні річі.

Ніна. *тривожно дивиться на його.*

Сталинський. Не знаю, чи буду я ще з вами бачитись: чи варто вам це казати.

Ніна. *тривожно.* Він хворий?

Сталинський. Ні, так, щоб дуже, не можна сказати, але . . . в його ж починається туберкульоз. Ви це, мабуть, знаєте? Йому треба якомога швидче з тюрми вийти.

Ніна, *гаряче.* Господи! Так випустить же його!

Сталинський, *посміхаючись.* Будь ласка! Так ви ж самі не хочете виходити. Як же я вас випущу, коли я не можу пустих формальностей записати? Наприклад, я й досі не знаю, коли ви подружились?

Ніна. Ну, три роки.

Сталинський. Ну, от бачите, три роки. А ваша шановна тіточка каже, три з половиною.

Ніна. Ну, може, три з половиною.

Сталинський. О-так-о! „Може, три з половиною“. Та мені ж треба точно це знати. Ви, здається, жили тоді в Полтаві?

Ніна. В Полтаві.

Сталинський. Але подружились ви ще до знайомства з Михайлом Буначенком?

Ніна. З Буначенком? Ні, ми познайомилися з Буна . . . *Злякано замовкає.*

Сталинський. Ну, от, ви і злякались уже. Так я і знав. Ну, що тут такого, що ви знайомі? Це ж не революціонер, а мирний обиватель собі.

Ніна. Я не можу відповідать вам. Одпустіть мене!

Сталинський. Як хочете, як хочете! Я тільки в ваших інтересах. Чим довше я не зможу зібрати про вас формальних відомостей, тим довше ви сидітимете. А здоров'я вашого чоловіка від того не покращає. Як хочете. Наприклад, мені треба чисто таку . . . пусту справочку: за скільки день до того, як у вас у квартирі була друкарня, ви з вашим чоловіком їздили в Миронівку?

Ніна. Вибачте, в нас ніякої друкарні не було!

Сталинський. Ах, простить, я не так висловився. Як ми прийшли до вас на квартиру, за скільки день до того ви виїхали?

Ніна. Я не знаю, пустить мене.

Сталинський. Ви не хочете відповідати, чи не знаєте?

Ніна. Я не хочу відповідати! Чи, той, я не знаю . . . Я ні про що не знаю. І я не хочу відповідати. І пустить мене! Я вас прошу . . . Я не можу . . . *Говорить із сльозами в голосі.*

Сталинський. Добре, добре! Я ж нічого. Зараз вас одведуть, ви не хвилюйтесь. *Дзвонить.* Я ж тільки вашого добра хотів . . . Не я сиджу, а ви . . . Я тільки службу виконую. *Вахмістрові, що входить.* Одвести паню Чоботарь у прийомну. Прощайте. Ще раз вибачте, що потурбував.

Ніна, *не уклонившись, халливо виходить.*

Сталинський, *тихо до вахмістра.* Пострівай. Івана Чоботаря. Під час допиту я викличу Марію Ляшківську. Потім подзвоню три рази. Чуєш? Тоді ти ввійдеш і скажеш, що мене негайно просять до себе на хвилинку генерал. Чуєш?

Вахмістр, *тихо.* Слухаю. *Виходить за Ніною.*

Сталинський, *швидко підходить до шафи, відчиняє.* Про Буначенка записано?

Ніздря. Так точно, Василь Павлович. Напрасно тільки пустили її так швидко, вона б іще сказала. Уже була на мазі.

Сталинський, *мовчки відходить.* Замкніться.

Ніздра, халливо зачиняється.

Входить із вахмістром Іван, дуже схудлий, зарослий бородою, під очима сині западини, часто кашляє, беручися за груди. Йде помалу, слабо тримаючись на ногах, як людина, що недавно встала після тляскої хвороби, горбиться.

Сталинський, попереднім своїм тоном, м'яко, добродушно. Прощу сідати. Дуже, дуже мені прикро, що доводиться турбувати вас, але що ж зробиш? Мене турбують через вас. Ну, що, як ваше здоров'я?

Іван, сідає помалу, немов сам у хаті, виймає цитарку.

Сталинський, поспішно витягає сірники, запалює й підносить. Прощу.

Іван, ніби не бачучи, таксамо не хапаючись, запалює свого сірника й закурює.

Сталинський, сміється. Ех, панове, панове! І сміх із вас, і горе, і жаль на вас дивитись. Самі собі шкодите, а нас катами називаєте. Дививсь я оце на вашу дружину й думав собі: ну, за що ж хоч оця дитина страждає? Кому це потрібне? Молоде, невинне, сидить у тюрмі, тужить. Ех, ви! Вважаєте себе за людей гуманних, чулих, чесних, а робите таку жорстокість над найближчими вам людьми. Егоїсти ви, мої панове, тай більш нічого! Егоїсти й боягузи! Нема в вас ні гідності, ні честі: напакостять, нашкодять, а потім ховаються за спідницю, примушують за себе майже дітей страждати. А що, не так? Ну, за що, для чого ви держите в тюрмі вашу жінку? Я вам кажу: ну, дайте мені відповідь на два, на три чисто формальні запитання, й я випущу вашу жінку. Ні, не хочете, нехай, мовляв, і вона сидить зо мною. Неправда хибá? Ні? Ага, тут вам легко мовчати, я знаю. Ні, коли ви такі герої, коли ви такі сміливі люде, так виходьте на бій отверто, груди на груди. А ну, я вам даю слово, що як тільки ви заговорите, так моментально я вас накрию, й за два допити довідаюсь усе, що мені треба. Хочете, заклад? Бачите, я чесно пропоную вам бій і відкриваю вам свої карти. Ну?

Іван, сидить і поводиться так, ніби нікого в кімнаті, крім його, нема: курить, подивляється навкруги, позіхає, кашляє.

Сталінський. Ну, правда, чесність у вас не в пошані, я знаю. Вибачайте, що про таку нісенітницю забалакав. Джентльменства ви також не розумієте. Ви розумієте тільки страх. Правда? Ну, в такому разі чого ж ви боїтесь? Щоб не сказати на самоті зо мною чогонебудь зайвого? Боїтесь, щоб товариші в чомусь не занідозрили? Добре. Я можу покликати сюди ваших товаришів. Говоріть при них. Згоджуйтеся? Мовчання — знак згоди. Чудесно. Зараз покличемо ваших товаришів, як вам так цього хочеться. *Дзвонить.* Можна це зробити для вас . . . *Вахмістрові, що входить.* Попрохай сюди паню Марію Ляшківську. Швидко! *Вахмістр виходить.* Ви нічого не маєте проти сеї особи?

Іван, ніби не чує.

Сталінський, цинічно сміється. Приємна дамочка! Але по правді, ваша жіночка мені більш подобається. Таке собі пухеньке, м'якеньке. Вона в вас, здається, лоскоту боїться? Га? Я її трошки обняв, а вона зараз же зовсім по-дитячому сміятись почала . . . Хе-хе-хе! . . . *Пильно дивиться, жде, инчим тоном.* А, правда, з мене немудрий жандарм? Ви собі сидите й думаєте: якими дурницями хоче мене розсердити, щоб моя жінка та під поганими обіймами жандарма засміялась. Правда, так думаєте? Але я вам скажу: буває, що й сміються, буває, ви не думайте. Може, не зовсім хочеться сміятись, а коли треба, — розумієте, треба! — то і з жандармами сміється. І не тільки сміється, а буває дещо й більше. В жінок це буває. У їх серце ще більше. Вона готова свою честь ради коханого, в жертву принести. А ваша дружина, здається, любить вас дуже. Га? *Сміється.* *Входить Марія, не пізнає Івана, підходить до столу.*

Сталінський, біжить їй на-зустріч, дуже привітно. Прощу, прощу! Сідайте, будь ласка. Вибайте, що турбую вас . . . Ось тут . . .

Іван. *підводиться, посміхається до неї, простяга руки.* Невже не пізнаєте?

Марія. Господи! Та не може бути?! *Хопи його руку, не випускає, едивляється.* Боже, що ж вони з вами зробили? Я чула про вашу хворобу, але не уявляла . . .

Сталинський. Вибачайте! Добродій Чоботарь висловив бажання, щоб я покликав когонебудь із товаришів, і тоді він буде давати відповіді.

Марія, *швидко, здивовано дивиться на Івана.* Ви справді . . .

Іван. *ніби не чувши цього.* Ну, як же ви живете?

Марія, *зрозуміла Івана.* О, я прекрасно! Панам жандармам не так легко довести мене до такого стану, як вас. Та ви сядьте, вам, видно, і стояти трудно, а тут іще в такому чудовому місці, як оце.

Сталинський. Ви, панове, самі винні, що губите своє здоров'я. Я вам давно раджу . . .

Марія. Ви були в лікарні?

Іван. Трохи був.

Марія. Запалення легенів?

Іван. Та здається. Неважно. Ну, як там Ніна? Бачите її коли-небудь?

Марія. Як же, майже щодня! Нічого, добре себе почував. Не турбуйтеся!

Сталинський. Мушу перебити вашу розмову, вибачте, ради Бога. Але ж я вас тут скликав не для побачення. Пан Чоботарь виразно сказав мені, що може відповідати на мої запитання тільки при свідках. Я . . .

Іван. Скільки ж це ми не бачились?

Вахмістр, *входить, до Сталинського.* Ваше високоблагородіє, їх превосходительство просять вас на хвилинку до їх у кабінет у екстремому ділі.

Сталинський. Зараз?

Вахмістр. Так точно.

Сталинський, *недоволено*. Гм . . . чорт . . . Я занятий тепер.

Вахмістр. Просили. Приказали сказати, дуже екстрено.

Сталинський. Добре. Зараз іду.

Вахмістр, *виходить*.

Сталинський. Мушу прояснити ваше побачення. Сподіваюсь, що за це ви будете, принаймні, привітніші зо мною? *Пріємно посміхається й виходить*.

Іван. Гм! Що це значить? Га?

Марія, *ніжно перекирляє його*. „Гм“! Такий і зостався. Але, Господи, як змінився! Я просто не виізнала. Борода ще ця!

Іван. Не дозволяють стригтись. Ну, як же ви? Але постійте, що значить, що він лишив тут нас удвох, без варти? Це щось . . .

Марія. А, та чорт з ним! Дайте на вас як-слід подивитись. Я ж стільки думала про цей момент, стільки в'являла, як ми зустрінемось, і ніколи не думала, що це так буде. Господи, бідний ви мій, хороший! Ах, що там за церемонії! *Раптом, сильно обнімає й жагуче цілує*. Все-одно! Нехай тепер.

Іван, *вразено, розгублено*. Гм! Що ж це? . . .

Марія. „Гм“. А ви що думали? Що ж ви в'являли? Що я ненавиджу вас? Що раз-у-раз ненавиділа вас? Ну, почекайте, це потім. Я щось хотіла важне сказати . . . Поки можна. Чекайте. Він зараз може прийти і . . . Чекайте. Ох, я не знаю, від чого почати. Таку масу треба сказати, що все розбігається. Чи в вас білизна є? Ні, не те, дурниці я кажу. Ага. Ну, як друкарня? Де вона? *Чути чхання*.

Іван, *озирається*. Хтось, здається, чхнув тут?

Марія, *теж озирається*. Ні, то, певне, в сусідній кімнаті.

Іван. Пострівайте . . . Ви скажіть мені . . . Я не . . . я не розумію . . . Я . . . Що це було?

Марія. Ах, ви мій благочестивий! Ну, що ж це було? Як ви гадаєте? Я вкусила вас, правда? Ні, я не можу бачити вас таким! Я

не можу. Невже ж не можна втечу зробити. Ніяк? Я на все готова, чуєте? Коли вам треба буде людину на смерть, на що хочете, пам'ятайте про мене. Чуєте? Я без ніяких жартів.

Іван. Тш! Треба . . . Я боюсь ласки цього Каїна. Чудесну назву самі жандарми йому дали. Ви майте на увазі, це ідейний їхній жандарм. Ви строго мовчите?

Марія. Не бійтесь. Так строго, що аж самій дивно й важко, а іноді страшенно з ним хочеться поговорити. О, я б поговорила!

Іван. Ні, ні, ради Бога ні слова! Ви не можете собі в'явити, що він може зробити з одним згуком вашим. Я дуже з цього приводу боюсь за Ніну, особливо, боюсь, щоб вона якнебудь не говорила про . . .
Чаннія.

Іван. Тут хтось є! Я виразно чув. Не треба нічого говорити. *Закашлюється.*

Марія. *з тривогою дивиться на нього.* О, що ж вони зробили з вами! Сталінський, *входить, задихано говорить.* Ну, от і я. Ви не скучали без мене? Ну, мої панове, так як же? Будете відповідать?

Марія, *суворо до Івана.* Вам хоч лікарства дають якогонебудь оці мерзотники?

Іван. Яке там лікарство? Вчора з темного карцеру випустили.

Марія. Як? Хворого в темний карцер?!

Іван. А чого ж? Вони й мертвого посадовили б.

Сталінський. Вибачте, панове. Я все ж хочу в'яснити . . .

Марія, *голосно, з ненавистю, Іванові.* О, з якою радістю я плюнула б у нахабні очі цього індивіда!

Сталінський, *дзвонячи, ніби не зрозумівши.* Ну, в такому разі, коли ви не хочете, я не можу гаяти часу. *До Івана.* Мушу вас попрохати вийти. *До вахмістра, що входить.* Проведи пана Чоботаря.

Іван, *протягаючи руку до Марії.* Ну, до побачення!

Марія. *сильно стискаючи йому руку.* До скорого побачення! Кланяйтесь там товаришам. Постарайтесь добути шапку-невидимку та прилітайте до нас на жіночий корпус.

Іван. Добре, постараюсь . . . Бувайте здоро . . . *Починає кашляти й так, кашляючи й держучись за груди, виходить.*

Марія, суворо хмарно дивиться йому вслід.

Сталиньський. Туберкульозик, панійко, туберкульозик справжній.

Марія, раптом озирється й пильно, з ненавистю дивиться на його.

Сталиньський, сміється. А от не вилаєте. Хочеться страшенно, а не смієте. Укусили б, та зубки сами собі підпилили. Ех, ви! Революціонери! Хіба такі революціонери бувають? Ніякої в вас ні амбіції, ні гордості немає. Сам страх. Вам можна плюнути в лице, а ви мовчатимете з страху, щоб не попастися. Товариш явно помірає. А вони гордо мовчать і смішною тактикою своєю жнуть його в могилу. Ні, голубчики, коли ви так багато говорите про боротьбу, так прошу боротись, прошу, ну! От я вам говорю отверто, що як тільки забалакаєте зо мною, так я вас зараз піймаю. Піймаю своєю логікою, розумом, хитрощами. Ви в порівнянні зо мною — діти.

Марія. Слухайте, пане жандарме! Я чудесно розумію, чого ви добиваєтеся своїм нахабством. Але не думайте, що я заговорила через ваш фокус. Я настільки не боюсь вас, що хочу раз на завше сказати вам от що: коли хтонебудь з наших товаришів помре з вашої вини, то можете записати це на свій рахунок і ждати одплати. Чує-те? Я теж отверто заявляю вам це.

Сталиньський. Чудово! Чудово! О, це мова справжньої революціонерки! Нарешті, я почувую, з ким маю діло. Я так і знав, що така жінка, як ви, повинна стояти на десять голів вище за всіх.

Марія. Ото я ж вам раджу запам'ятати те, що я вам сказала.

Сталиньський. Запам'ятаю, запам'ятаю! Неодмінно. Будьте спокійні.

Марія. Ну, а тепер скажіть, щоб мене відвезли в тюрму. Більше з вами балакати не маю ніякого бажання.

Сталінський. Ну, чого ж ви так поспішаєте? Посидьте трошки.

Марія. Пане Сталінський! Ви не з дівчинкою маєте діло. Нічого від мене не дізнаєтесь, і нема чого гаяти часу.

Сталінський. Господи! Та хіба ж я сам не бачу, з ким маю діло? Мені просто цікаво, приємно хоч посидіти з вами разом. Ви думаєте, чого я так часто кличу вас на допит? Думаєте, мені, може, потрібна ваша друкарня і вся ваша справа, яка, власне, нічого не варта? Дурниці! Мені хочеться вас бачити. Смійтеся, глузуйте, плуйте, я готовий до всього.

Марія, *сміється*. Це таки, справді, досить комічний номер. Драма для кінематографа: „Закоханий жандарм або лобзаніє Юди“

Сталінський. І повірте, що вийшла б драма не гірш усякої іншої людської драми.

Марія. Охоче вірю.

Сталінський. У нас, тут, у цій самій охранці не раз відбувались такі драми, тяжкі, часом криваві, але від них страждали й жандарми.

Марія. Страждають і крокодили, і паразити. Охоче вірю і в жандармське страждання.

Сталінський. Так, страждають. Бо жага, панійко, не знає ні соціальних, ні політичних перепон, не знає ні страху, ні законів логіки, ні, навіть, законів честі, нічого. Вона сама для себе ввесь закон. Ну, от я закохався в вас. Яке мені діло, що ви революціонерка, а я ваш воріг, жандарм. Мене це ще більш розпалює. Що з більшою огидою ви ставитеся до мене, то з більшою жагою я буду прагнути вас: Ну, і що ж мені робить? Ну, скажіть самі.

Марія. Ну, розуміється, покликати ваших унтерів, чи вахмістрів і за їхньою допомогою знасилувати мене, як ви це торік зробили з

Лукашевою. Нічого іншого для вас не залишиться. Цілком входжу в ваше становище.

Сталинський. - І ви не боїтесь?

Марія. О, Господи! Маючи діло з таким джентльменом, як ви, перестаюш узагалі чогонебудь боятись і до всього приготуєшся.

Сталинський, *підходить до неї*. Та-ак? А ви саме така, що можете довести до всякого безумства. *Хоче взяти її за руку*.

Марія, *спокійно встав*. Майте на увазі, пане жандарме, що завтра ж тюрма найде мене мертвою в камері, коли ви дозволите собі своє звичайне „безумство“.

Сталинський. Жага, я вам сказав, не знає ні страху, ні законів. *Підступає до неї*.

Марія, *відступаючи*. Пане Сталинський, коли в вас є хоч трохи порядности, покиньте ці дурниці й жарти.

Сталинський. Ото ж то й горенько, дорога моя, що це не жарт. Ви мусите бути мовю. Я цілих шість місяців здержував себе й був порядний, але далі, вибачайте, не маю вже порядности. Звичайно, я міг би взяти вас за першим же допитом, як я брав і інших ваших революціонерок, але . . .

Марія, *з огидою і гнівом*. Брешете ви, мерзотнику!

Сталинський. Я вам можу доказати, коли хочете.

Марія, *відсовуючись назад*. Я буду кричати!

Сталинський. О, скільки хочете. Ви можете бути спокійні — нас ніхто не потривожить.

Марія, *з жахом і одчавм озираючись*. О, Боже мій!

Сталинський. Я шість місяців кричав: „О, Боже мій“. Тепер ви трошки покрячьте. Я вас попереджав, я радив вам не затягати справу. Ви все відмовчувались? Ну, треба й заплатити за мовчання. Раджу вам заспокоїтись і не доводити діла до унтерів. *Підходить до Марії*.

Марія, *відступає, шукає очима вікон*.

Сталинський. Ні, серденько, втекти абсолютно нема куди. Повірте вже мені.

Марія. Ви, значить, присуджуєте мене до смерті? Так?

Сталинський. Ну, що ви, що ви! На віщо такі страшні слова? Дозвольте вам не повірити. Дозвольте думати, що ви самі не так то вже цього боїтесь, що ви цього ждали і приготувались. Коли б ви так уже боялись, то я вихід давав. Я вам натякав, що друкарня вам коштуватиме дорого.

Марія. Ага, все діло значить у друкарні? *Ступав до його.* В такому разі можете кликати своїх унтерів! *Кричить.* Гей, ви там, ідіть помагати вашому обер-мерзотникові!

Сталинський. Легче трошки. Ви ж можете так собі горлонько покусати. Яка жагуча, нетерпляча жєнщина. Ще встигнете націлуватись мене. *Іде до столу, дзвонить.* От зараз і вахмістри будуть тут. Щодо мене, то я, знаєте, хотів би без свідків, але коли в вас такий смак то що робити. Ви, очевидно, любите пікантність? *Вахмістрові, що входить, строго й холодно.* Проведи арештовану в жіночу кімнату й дай води. *До Марії.* Через п'ять хвилин щоб арештована була тут, чуєш?

Марія. Я вимагаю, щоб мене відправили, я не прийду більше сюди!

Сталинський. Ну! *Марія й вахмістр виходять.*

Сталинський. *одчиняє шафу й випускає Ніздрю.* Ну, в щонебудь? Дайте сюди запис.

Ніздря. *вслуху.* Нічого такого, Василь Павлович. Про діло зовсім не говорили. Все більш цілувались.

Сталинський. *з цікавостю.* А-а? А як цілувались? Як родичі, товариші?

Ніздря. Ну, родичі, Василь Павлович, на моє мненіє, так не цілються. Вона його так обнімала, та горнулась, що куди там жінці.

Аж мені, Василь Павлович, трошки душно стало. Моїо такое мненіє, що вона б вам піддалась, када б серіозно взялись. Азартна жіночка!

Сталинський, *пробігає очима запис*. І неже нічого про діло?

Ніздря. Прямо такі нічого, Василь Павлович! Вони почали було щось про друкарню . . . от тут і записано . . . та ви якраз увійшли, а вони замовкли . . .

Сталинський. А ви не чхали знов?

Ніздря. Та Боже спаси її помилуй! Ото! Як же я можу? Один раз тоді согрішив по нечаяности. Так я тепер і дітям закажу . . .

Сталинський. Так. Добре. Так, значить, дуже про здоров'я клопоталась?

Ніздря. У, страх-як! На смерть, каже, за тебе пішла б, на що угодно, аби тебе з тюрми вирвать. Надіється, стало бити, ще погратися з ним на волі. Бідо-ва жіночка! Сама перша йому на шию кинулась. У, бідова шельма!

Сталинський, *раптом*. Так, ну, марш назад. *Верта йому папір і зачинає за ним дверці. Дзвонить. Задоволено потирає руки, як людина, що придумала нову хитру комбінацію. Сідає за стіл і їде. Коли входить із вахмістром Марія, лице став лукавим, добродушним, він починає сміятись тихим, нечутним сміхом, не зводячи очей з Марії. Вахмістр зараз же виходить.*

Марія, *з щільно стиснутими устами сідає й мовчить, дивлячись убік.*

Сталинський, *не перестаючи хитро, добродушно сміятись*. Ну, признавайтесь: я таки гарненько налякав вас? Га? Правда, з мене чудесний актор вийшов би? А все-таки мушу просити в вас вибачення. Згоджуюсь: спосіб доволі грубий, але що ж мені з вашим братом робити, коли ви всі такі вперті. Я теж людина вперта й мушу ту друкарню знайти, хоч пропади. Ну, мир. Га? Ото, їй-Богу, та неже ви й тепер іще думаєте, що я справді хотів отаке безумство зробити? Ви ж самі бачите, що мені тільки друкарня потрібна. Тут амбіція

моя зачеплена, нічого не зробиш. І я, скажу вам отверто, до певної міри романтик, поет у своїй ділі. Я люблю його, я працюю, коли хочете, ідейно. Люблю, грішний чоловік. Як сам колись був революціонером. Але ваша робота нудна і прислужата. За вами полюють. А я сам люблю полювати. Ну, так от: я полюю за вашою друкарнею. Я мушу її, кажу вам, знайти! Так от, будемо, значить, на чистоту вести справу. Я говорю отверто: сеї справи не покину, я піду, на що хочете, я заморю вас усіх у тюрмі, вимучу, половину в могилу зажену, а свого досягну. Другий жандарм на моєму місці, я кажу щиро, покинув би, але я не покину. Але, знаючи й вас, я готов іти на компроміс: дайте мені тільки саму друкарню, й я вам усім дам волю. Хочете? Отверто і прямо!

Марія. *пильно дивиться на його.*

Сталинський. Серйозно, без ніяких хитрощів. Тільки друкарню, людей мені не треба.

Марія. Себто, ви пропонуєте мені провокацію, зрадництво?

Сталинський. Яким способом? Зовсім ні. Я пропоную вам дати мені друкарню. Так, як на війні: я вас переміг і вимагаю здати зброю.

Марія. О, на щастя, війну ведуть не жандарми!

Сталинський. Чекайте. Що ви можете мати проти моєї пропозиції? Це тільки уступка з вашого боку. Ну, скажемо, навіть, невеличке зрадництво. Нехай навіть так. Так де ж ваша уславлена готовість жертвувати собою для інших? І чого ви готові сидіти в тюрмі, почувати себе мучениками й героями, а дійсної жертви не можете принести? Розуміється, така жертва важка, але хіба ще не важче знати, що через твою моральну чистоту, через твій егоїзм страждають і гинуть близькі тобі люди? Для вас саме це повинно б бути важче, коли ви такі альтруїсти. Кажу ще раз: друкарню я все-одно, так чи сяк, знайду. Я заморю вас, доведу до самогубства, доведу до справжнього зрадництва слабших із вас, а своєї жандармської честі не дам на поругу. У кож-

ного своя честь, дорога моя. Так чи не розумніше, не альтруїстичніше прийняти на себе невеличкий, майже зовсім невеличкий гріх, і тим увільнити своїх од страждання, хвороб, смерті й великих гріхів? Ну, скажіть самі.

Марія. І ви всіх нас випустите? Всіх?

Сталінський. Усіх до одного!

Марія. Зараз же? Завтра?

Сталінський. Ну, завтра, може. й ні, але днів через три ви всі будете на волі.

Марія. А про друкарню зараз вам сказати?

Сталінський. О, ні! Можете після того, як випущу.

Марія. Але це значить, що треба видати ту людину, в якій зараз стоїть друкарня?

Сталінський. На віщо? Можете закопати друкарню донебудь у полі й тільки сказати мені, де її шукати. Зрозумійте ви, що мені тільки друкарня ваша потрібна. І через те вам не треба навіть товаришам своїм казати щонебудь про це. Хай закопають, а ви мене сповістите, й більше нічого.

Марія. А потім ви знов усіх нас заберете?

Сталінський. Ну, знаєте! Все ж таки в нас є своя честь і совість.

Марія. А в чому гарантія? Ніякої честі й совісті я досі в вас не бачила. Чим ви можете поручитись, що так не буде?

Сталінський. Нічим, розуміється. Тільки логікою. Для чого я вас буду арештовувати? Щоб ви знов мовчали, а я скандалився перед начальством? Ви ж зрозумійте, що я в цій друкарні маю собі пристойний вихід. На віщо ж я знов зачіпатимуся з цією нещасливою для мене справою? Крім того, я вам даю слово офіцера . . .

Марія, *посміхається*. О, це найпевніша гарантія!

Сталінський. Але ж я вірю, що ви дотримаєте свого слова?

Марія. Ну, ви маєте трошки більше гарантії. Як я не дотримаю, ви мене можете арештувати, випарити, знасилувати, в каторгу послати, що хочете. А я що вам можу зробити?

Сталінський. Ну, ви мене можете вбити. Та не в тому річ. А чим ви ризикуєте? Оддасте друкарню, за те всі погуляєте на волі. Як не віритимете мені, то зможете ж усі повтікати.

Марія. А як саме випустите нас? Чистими, без діла, на всі чотири сторони?

Сталінський. Ні, попереджаю: візьму під догляд поліції. Без цього мені не дозволять випустити вас. Але це ж пуста формальність, як самі знаєте.

Марія, *думав*. І більше нічого від мене не вимагаєте?

Сталінський. Абсолютно нічого!

Марія, *думав, мучиться, встав, сідав; рішуче, суворо*: Ну, що ж, нехай так. Я згоджуюсь. Побачимо. Значить, через три дні ви нас випустите?

Сталінський. Так, так! Не пізніше, як через три дні. Мені ж треба деякі формальности, ви розумієте? . . .

Марія. Добре. Тепер я можу йти?

Сталінський. Так, можете. *Дзвонить*. Чекайте. А як саме ви мені дасте знати про друкарню? Може, напишете два слова: там-то й там-то. Просто місце схованки й більш нічого. Підпису не треба ніякого, я вже знатиму. Ну, якунебудь одну літеру вниз, замість підпису, щоб я все-таки знав, що це від вас: Ну, скажем „А“. Добре?

Марія, *думав*. Можна й несвоєю рукою, а на машинці, наприклад?

Сталінський. О, як хочете, як хочете!

Марія. Добре, я напишу.

Сталінський, *до вахмістра у дверях*. Проведи їх. І всіх можна відправити назад. *До Марії*. Всього доброго!

Марія, *ледве хитав головою й поспішно виходить*. За нею вахмістр.

Сталинський, *задоволено посміхається, потира руки, йде до шафи й випускає Ніздю.* Ну, давайте, давайте. Точно записано?

Ніздя, *вслухо.* Так точно. Василь Павлович! *Сміється.* А, попалась пташка! Довго пурхала, а такі лапку встромила. Ну, ви ж. Василь Павлович, хоч кого можете обплутати. І дав вам Бог!

Сталинський, *самовдоволено посміхається, ховає в кишеню запис.* Так, сьогодні вам, Ніздя, повезло. Пташечка попалась. Хе-хе-хе! Ну, занятій більше не буде. Можна погулять! *Весело посміхаючись, виходить.*

Ніздя. Да, поработали, можна сказати, з успіхом, совершенно уполне. *Як Сталинський виходить, із ненавистю грозить йому кулаком, про себе: У — у, Каїн!! . . .*

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Кімната Марії. Триє дверей: у передню, у їдальню. Обстановка з смаком. Телефон.

Марія, сама. Сидить за столом, обхопивши голову руками і хмарно задумавшись. Безсило кладе голову на стіл і якийсь час сидить так. Раптом схоплюється, прислухається до сусідньої кімнати, звідки чути гомін голосів, підходить обережно до дверей у ту кімнату, слухав якийсь мент, потім цілїнище причиняє двері і швидко йде до телефону. Бере рурку й говорить: 75—56. Будь ласка: 75—56. Так. Дякую. Слуха. Василь Павлович дома? Нема? А коли буде? Ага, так добре, дякую. Кладе рурку на апарат. Підозріло озирається, прислухається до сусідньої кімнати. Стук у двері. Поспішно сідає за стіл. Голосно: Ввійдіть!

Ангелок, входячи. Ну, той, товаришко Маріє, ви не маєте права. Таке важне питання, не можна ж . . . Це ж, той . . . Узагалі, коли так . . .

Марія, сидить, приклавши руку до голови, слабким голосом. Товаришу, я ж вам сказала, що я хвора. Не можу я. Невже без мене не можна сьогодні?

Ангелок. Не можна. Це дуже важне питання. Ми повинні серйозно обміркувати. В нас безперечно є провокатор, і коли кожний, як ви, то що ж буде? Це не той . . .

Марія, різько. Я не можу, я ж вам сказала! Мене голова болить.

Ангелок. Ми вам, той, ми аспірину . . .

Марія. Ах, ти Боже мій! Ідіть собі. Я не піду.

Ангелок, обурено знизую плечима й виходить. Ну, як так, то що ж . . .

Марія, сама; схоплюється й бігає по'хаті, потім йде до дверей і підслухав. Оббігає. Стук. Увійдіть!

Ніна, з серйозним, понурим лицем, із потупленими очима. Можна до тебе?

Марія, звичайним тоном. Можна, можна! Ти чого така . . . поважна?
. . . Що сталося? Та сідай.

Ніна, уникаючи її погляду, не сідаючи. Я на хвилинку. Зараз піду.

Марія. Та що таке? Що з тобою? Та присядь же.

Ніна, не сідає, хвилюється, потім із успіхам. Ти не можеш виїхати від нас?

Марія. Оце маєш! Чого так?!

Ніна. Ти сама знаєш.

Марія, тривожно зиркає на неї, роблено-весело. Абсолютно, Муфтонько, нічого не знаю.

Ніна, понуро, вперто-суворо. Ні, знаєш.

Марія, ще неспокійніше поглядає на неї. Та в чому річ? Що за таємності?

Ніна, раптом дивиться на неї. А чого ж ти так зблідла?

Марія, сердито. Що ти вигадуєш дурниці? Різько. В чому річ, кажи швидче!

Ніна, потупившись. Нехай тобі твоя совість скаже.

Марія. При чому тут моя совість? Що за комедія така? Кажки, що таке. Що має сказати мені моя совість?

Ніна, сідає й раптом починає гірко плакати.

Марія. Ах, ти Господи, ну, що таке? Кажки, коли що знаєш? Ну, годі, кажки ж уже, нарешті.

Ніна. Я . . . знаю все.

Марія, по павзі, глухо. Що ж ти знаєш?

Ніна, тихо плаче.

Марія, злісно шарпа її за плечі. Ну, кажки отверто? Годі ревити, ну?

Ніна. Я читала . . . твого листа.

Марія. - Якого листа?!

Ніна. Що Іван тобі дав.

Марія, з непорозумінням. Іван? Коли?

Ніна. Сьогодні.

Марія. Я ніякого листа не одержувала, що в йому було?

Ніна. Ти сама знавш.

Марія. Та кажу ж тобі, що не мала ніякого листа. Ну, що він писав?

Ніна. Що любить тебе.

Марія. Ну? . . . І це все?

Ніна. А що ж тобі ще?!

Марія, *раптом піднято, з полежиенням, бурхливо сміється, обніма*

Ніну. Ах, ти, Муфтонько моя! Ах, ти, квіточко моя! Ах, ти . . . О. Господи! . . .

Ніна, *незрозуміло дивиться на неї.*

Марія. Так Іван мене любить? Іван сміє мене любить? Ах, поганець! Ах, зрадник! Ах, ви ж мої безмежно-хороші!!

Ніна, *образжається.* Розуміється, ти можеш собі сміятись . . .

Марія. Та як же мені не сміятись, Муфтонько, ти моя прекрасна? Як же мені не сміятись, подумай ти сама: твій Іван мене любить! Твій божественний, ідеальний, чудовий, препрекрасний Іван. Га? Та хто б не сміявся з радості, коли б його полюбив Іван? Та так таки просто написав, що мене любить, та й годі?

Ніна, *образжено мовчить.*

Марія. От анатема! Скажіть, який хитрий: написав написав, а листа не послав. І мені ні словечка не сказав. І сьогодні за цілий день хоч би ж натякнув. Може, Муфто, ти помиллилась? Та, може, то тобі той лист написаний?

Ніна. Ти все неправду кажеш.

Марія. А ну, покличемо зараз Івана. Хочеш?

Ніна. Так ти листа не мала?

Марія. Ні, не мала. Та й не матиму. Бо це ти все вигадала. Бе не міг мені Іван ні-сіло-ні-пало писати любовні листи. Оце ще маєте собі!

Ніна. Так я ж своїми очима читала того листа!

Марія. Ну, і що ж там було написано?

Ніна. Що він . . . Що він мусить тобі писати . . . що далі він не може мовчати . . . *Мовчить.*

Марія. Ну?

Ніна. Щоб ти не ображалась на його . . .

Марія. Ну?

Ніна. Ну, а більш я не встигла прочитати . . .

Марія. Ах, шкода! Ах, та й шкода ж! Може, далі вчитала б, що він мене дуже любить.

Ніна. Далі, мабуть, це й було.

Марія. Мабуть, ти трошки дурненька, моя дитиночко. Знавш ти це? Ти так закохана у свого йвана, що починаєш уже виробляти дурниці. Фе, сором! Така велика дівчинка, а така дурненька.

Ніна. *посміхається.* Еге ж! А чого ж ти так злякалася?

Марія. Як ти прийдеш до мене ще раз із таким страшенно серйозним обличчям, я знову злякаюсь. Обіцяю тобі. От побачиш. *Стук із передпокою.*

Марія. Ввійдіть! Ну, заспокоїлася трошки? Ти! Га? *Обнімає її. Входить Середчук.*

Середчук, *низько уклоняється, трохи п'яний.* Я дуже звиняюсь. Я на маленьку мінуточку. Добрий вечір.

Марія. Доброго здоровлячка. *Вітається.*

Ніна. Драстуйте. Ну, як Михась? Ви були в його? Дали побачення?

Середчук. Дали, дали. Сьогодні вже бачились. Бачились, як-же. Нічого, просив кланяться вам. *До Марії.* А вам особливо казав поклонитися. Так і сказав напослед: „А Марії Антоновні особливо поклонитися“.

Марія, *примушено посміхаючись.* Чого ж то так?

Середчук, *хитро.* Та так уже . . .

Ніна. Ну, як же він? Скучає дуже?

Середчук. Та як же не скучать. Тюрма, понятне діло. Ну, просив книжок йому. Вя мене звиніть, я сьогодні трошки, знаєте . . . випив. хе-хе-хе. Не пив уже п'ятнадцять лет, як жона померла, так запив, та от тепер. Що ж мені тепер? Все-одно пропадять.

Ніна. Ну, чого ж пропадять?

Середчук. Ну, так как же? Був один син, і того якийсь подлец, звиніть за вираженіє, зацакував у тюрму. *Тавмно, гнівно, шопотом до Марії.* Просив сказать вам, що неодмінно єсть предатель серед вас! Його предали неодменно, і просив вам особенно це сказать.

Марія. Що ж у його є які дані, що серед нас є предатель?

Середчук. Єсть, єсть. Він докопається!

Ніна, *підходить до дверей, прислухається.* Уже, здається, перерва? *Весело виходить.*

Марія. А які саме дані, не казав?

Середчук. Не казав. Не можна було, тут же сидить сторожа. Дожився на старости літ, що з родним сином при салдатах бачиться треба, за рішотками. *Витира сльози.*

Марія. Нічого, його швидко випустять.

Середчук. То ж є серед вас страшні люде! Свого, свого взять і предать ворогам. Та такого . . . *Раптом схоплюється, з ненавистю, трясучись.* Та такого, такого . . . нада по куску різать, нада його пошматувать, сукиного сина! Це ж Юда Христонродавець, будь він проклят у всіх ділах своїх. *Зразу лякається, тихо.* Звиніть мене, пожалуста. Ну, не можу я, не можу ніяк. Сидів оце у трактирі, балакав з знакомими, та як згадав, що він оце там за рішоткою, у камері, сам, а той, що предав його, гуляє собі, сміється, як згадаю, то так мене за серце взяло, що давай кричать на весь трактир . . . Бутильки побив, графляччик . . . Йй-Богу! Повірите? І сам не знаю, що на мене таке найшло, нікада такого не бувало.

Марія. *змарно.* Хибі йому так погано там? -

Середчук. А чим гарно? Подумать собі: тюрма. І ще дуже просив переказати, щоб ви на свідання до його прийшли. щоб якнебудь вкляпотали свідання. і прийшли. Дуже він за вами скучав. Любить вас дуже. „Марія Антоновна“, каже, „необикновена жінчина, така“, каже, „тату, замічательна, добра, чесна“ . . . ну, словом . . . ви вже звиніть мене; може якщо не так . . . улюбився він у вас. Ви вже не сердьтесь, що . . .

Марія, *силувано посміхаючись*. Ні, нічого. Що ж тут?

Середчук. І просив, щоб ви особливо береглися того предателя. І щоб товариші шукали його неодмінно. Він єсть серед вас. Серед вас, щоб шукали пильно!

Марія, *підводзячись*. Скажіть, що знайдемо. Чуєте, так і скажіть, що я сказала, що предатель швидко знайдеться! Що вже от-от підходить той час. Чуєте? Ну, а тепер, вибачте мені, я мушу вас покинути, мені треба . . . *Простяга руку*.

Середчук, *потискуючи руку*. Нічого, нічого, я вже піду. Я зайшов, щоб переказати, дуже просив . . . До свідання. Так я йому так і скажу, що предателя ви знайдете . . .

Марія. Так і скажіть . . . Прощайте.

Середчук. До свідання. *Уклоняється й виходить. На порозі згадує їй шопотом*. Забувся. Звиніть. Ще просив на пам'ять карточку вашу.

Марія, *різько*. Добре. Передам.

Середчук, *винувато, злякано дивиться на неї, посовується до дверей*. Звиніть, пожалуста. *Тихенько виходить*.

Марія, *хапа себе за голову, наче хоче з люттю роздушити її*. Тихо, з мукою. О, Боже!

В сусідній хаті чується веселий, хоровий спів, потім голосний сміх, знову спів. Входить Олена Карпівна, в капелюсі, в пальті, з маленькою валізкою в руці, з парасолем. За нею Ніна.

Олена Карпівна, до Ніни. Ти можеш, ти можеш, скільки хочеш слухати ці мерзоти у своєму домі. А мене увільни від цього.

Ніна. Але ж, тіточко, це для конспірації. Вони не справді співають, а . . .

Марія. В чому річ?

Ніна. Тіточка образилась, що товариші співають. Сьогодні страшний четвер.

Марія. Ах, гріх?

Олена Карпівна. Так, поважана пані, гріх. Вам смішно? О, я знаю, що для вас гріха немає ні в чому. Я знаю.

Марія, *піднято, з болем, сміючись*. Ні, не смішно, а . . . тільки не це гріх, Олено Карпівно. Ні, Олено Карпівно, гріх є, тільки не це, дорога моя. *Раптом*. Сказати вам, де є справжній, настоящий гріх? Сказати? *Показує на кімнату*. Знаєте, для чого вони там засідають і співають? Щоб одкрити отой гріх. Щоб спіймати справжнього, страшного грішника. Страшного мерзотника, від якого сіркою тхне. Якби сам собі нігтями серце роздирав. Серйозно, серйозно, Олено Карпівно. А ви невинний їхній спів за гріх маєте. Ах, Олено Карпівно, як би на світі всі були такі грішники, як ви та оті, що співають у страшний четвер!

Олена Карпівна, *гордо, холодно*. Я прийшла сюди не для дебат із вами. З такими людьми я не сперечаюсь. Таке моє правило. Я прийшла взяти в вас мою книжку: „Життя Марії-Єгипетської“. Будь ласка.

Марія. А знаєте що, Олено Карпівно, давайте поїдемо завтра в монастирь. Га? Йй-Богу. Я хочу з вами. Даю слово, я не жартую. Ну, вірите ви мені? Поїдемо, мені страшенно хочеться. Ну, голубонько!

Олена Карпівна. На жаль, шановна пані, я виїжджаю з цього гора й не можу виконати вашого хорошого бажання, коли воно є щире. Прошу дати мені мою книжку.

Ніна. Ну, тіточко, вони ж не навмисно. Вони для того, щоб не знали, що тут засідання, щоб думали, що гості.

Олена Карпівна. В такі дні її засідання робить негарно. Негарно! Можете сміятись, як ті там, а я кажу вам, негарно . . .

Марія. Ну, покиньте, Олено Карпівно. Давайте поїдемо. Роздягайтесь, не треба. Запевняю вас, це все не гріх, це невпинність, це . . . Ніно, бери парасоль, давайте сюди валізочку. І нехай вони співають, дорога Олено Карпівно, нехай собі. І нехай судять під цей спів справжнього грішника.

Олена Карпівна. Почекайте, почекайте. *Хоче вирвати парасоль і валізку з рук Ніни й Марії.*

Ніно, *сміючись, тікає.* Ні, ні, не дам, не дам. Ви арештовані. Урра!

Олена Карпівна. Ніно, Ніно. *Строго.* Ніно, кому я кажу? Ну, знаєте, я не сподівалась. Ніно, віддай!

Ніно. Не дам. *Тікає з хати.*

Олена Карпівна, *за нею.* Ніно, я буду сердитись! *Виходить.*

Назустріч, співаючи, входять Ангелок і Іван. Іван стає рівно, як саїдат перед офіцером, перед Оленою Карпівною.

Олена Карпівна, *з гордовитим холодним виглядом проходить повз його.* Іван, *посміхаючись.* От буде сьогодні катавасія!

Ангелок. Ну, це той . . . не важно. *До Марії.* Ми до вас.

Марія. Слухаю. Ну, що, вирішили щонебудь?

Ангелок. „Вирішили“. Коли всі так узагалі, то хибі можна? Ми рішуче настоюємо, щоб і ви . . . Рішуче. Бо що ж це . . .

Іван. Так, Маріє, вам би також слід узяти участь . . .

Ангелок. Розуміється. Що тут? Я кажу, що провокатор тут. О! Без свого, розумієте, свого провокатора тут не було. О! Перше друкарня. Через що? Ага? Потім той, як його, ну, — та Василь, потім Михась, і взагалі, неодмінно провокація.

Іван, *з натиском, дивлячись на його, по-малу.* Так, провокація, ви маєте рацію.

Ангелок. Я навіть . . . От пострівайте, нехай я справу з новою друкарнею, тоді . . . В мене є дещо! *Заклопотано шукав по кишенях. Виймає купу папірців, листів, довбається в них, вони падають на землю, він піднімає, знов губить.* Я знаю дещо . . . Тут є деякі дані. А, чорт . . . тут безперечно . . .

Марія, *сміючись*. Ой, та невіге навіть дані маєте? Молодчина Ангелок.

Ангелок. Безперечно, тут справа досить той . . . Де ж це я . . . чорт, я, мабуть, там забув . . . *Щось про себе заклопотано бурмочачи, виходить, розпихаючи по дорозі папірці по кишенях.*

Марія, *сміючись*. Страшений комік. Провокатори стають у його вже манією.

Іван. А мені здається не тільки комік, а трошки більше. Мені ця манія здається перебільшеною й . . . підозрілою.

Марія. Ого! Чим саме?

Іван. Тим, що звичайно провокатори теж люблять одвертати од себе увагу перенесенням сеї уваги на когонебудь пнячого.

Марія, *злякано*. Ну, що ви! Ради Бога! Ще тільки цього не до-ставало!

Іван. Мені його поведінка видається дуже підозрілою. Сентименти ми лишимо. Серед нас, це правда, мусить бути провокатор. Це факт, Але хто? Ну, переберіть усіх пнящих. Не я ж? І не ви? І не Се-менко? А коли дійдете до Ангелка, то неодмінно спинитесь.

Марія. Ні, ні! Бог з вами! Чого ради? Він чудний, розхристаний, але щоб був здатний на таке . . . Ні, ні, я абсолютно не вірю!

Іван. Ну, це ми скоро вяснимо. *Раптом, инчим, жсагучим тоном.* О, нехай тоді бережеться той . . . гад!!

Марія. Ну, а щоб ви зробили, як би довідались? *Криво посмі-хається.*

Іван, *здивовано*. Як то що? Знищити поганця моментально!

Марія. І неже ви могли б убити?

Іван. А як же інакше?!

Марія. Ну, а як би раптом виявилось, що це хтось із ваших близьких? Га? От цікаво, як би ви тоді реагували?

Іван, *здивовано*. Я гадаю, таксамо.

Марія. От який ви герой. Ну, а коли б, припустім, вияснилось, що чоловік зробив те не ради своїх егоїстичних інтересів, а ради спасіння другої людини? Ну, от уявім собі, що той самий Ангелок зрадив нас ради того, щоб урятувати від смерті матір' або дружину.

Іван, *спалахнувши*. Чорт забирай! Та яке ж він має право жертвувати ради своєї близької людини громадою й нами?! Добра мені справа!

Марія. Ну, коли б ради вас це зроблено, то ви все ж таки, мабуть, трошки інакше поставились би до цього? Як би, наприклад, Ніна взяла та й . . .

Іван. Ну, знаєте, не будемо говорити про те, що неможливе.

Марія. Ні, мені все-таки цікаво познайомитися з вашою психологією. От, уявіть собі. Що б ви тоді? Га?

Іван. Гм! Невже ви гадаєте, що як ради другого, то це погано, а ради мене, то інакше?

Марія. -І ви вбили б Ніну? Бідну Муфту?

Іван. Власне, чого ви хочете? Чого ради така оборона цих . . . поганців?

Марія. *раптом сміється*. Не розумієте? А, може, я закохана у провокатора й хочу якнебудь виправдати його? Га?

Іван. Хибá що так.

Марія. Може, він ради мене став провокатором. Га? А я, як грішна негеройська людина, не така, як ви, не можу, ну, не можу вбити його й хочу якось виправдати хоч перед собою. Нехай судять його другі, нехай усе, що хочете, а мені треба перед собою мати його чистим. Га?

Іван. Та, буває всяко, розуміється.

Марія. А ви ж уявіть собі, що той чоловік мусить переживати? От ви тільки в'явіть. Стати провокатором, зрадником. Га? Хіба не жах? От ви подумайте тільки це про себе, от уявіть, що ви, саме ви, раптом — провокатор, зрадник, що ви сидите отут, балакаєте з мною, а самі собі знаєте, що ви є зрадник, що вас ловлять ваші товариші, що вас мають убити, розшматувать? Ви можете собі в'явити таку страшну ситуацію?

Іван. Ні, не можу.

Марія. Ні, пострівайте. „Не можу“: Ви зараз же страшно чесно відповідаєте. Але ви можете собі в'явити, що ви когонебудь любите? Можете?

Іван. То що ж з того?

Марія. І можете собі в'явити, що ви ради тій людині зробили маленьку, зовсім маленьку, майже невинну зраду? Ну, це ж навіть із вами могло б бути, їй-Богу, могло б. Правда? Правда ж?

Іван. Вам, здається, дуже хочеться, щоб це могло бути? Ну, припустім.

Марія. Припускаєте? Добре. От ви зробили. Так, зовсім невинно. Але це все ж таки зрада. І от це саме її губить вас. Ви ж не можете сказати про його вашим товаришам. Правда? Хто вам повірить, що маленька? А, може, її велика? Ви мусите мовчати. Мусите . . . Ну, от. А в цьому її є загибель для вас. Жандарми цього тільки її хотіли, щоб ви мусіли мовчати, щоб піймати вас цим мовчанням і тримати в руках. Розумієте? І от, щоб вони вас не видали вашим товаришам, ви мусите видавати їм своїх товаришів. Але чекайте, чекайте, це не все. Коли б тільки це, ви б махнули на себе рукою, її чорт його бери. Правда? Але ж вас піймали не тільки на цьому, а на тій самій любові. Коли ви не будете видавати, то ту ж вашу кохану людину знов будуть мучити. Для чого ж ви тоді зробили перше злочинство? Правда? Треба вже далі йти. І от так, потроху-номалу ви стаєте зрад-

ником. Ні, ви в'являєте собі цю страшну річ? От, ви, Іван Чоботарь, поважаний усіма, чесний, старий товариш, ви потихеньку ходите до жандармів, до ворогів своїх і по одному видаєте товаришів своїх. Га? А ті товариші поводяться з вами отверто, щиро. А ви, ви собі сидите з ними і знаєте, кожної хвилини знаєте, що ви той, якого шукають усі, якого ненавидять, од якого з жахом і огидою одсахнуться всі, коли дізнаються. Розумієте? Уявляєте собі свої почування? Правда, досить інтересні?

Іван, *пильно дивлячись на неї*. Гм! Досить інтересні. Ну, далі?

Марія. Ах, слухайте! Невже ж ви не можете хоч хвилину побути простою людиною? Невже ви не можете мати хоч трошки уяви? Невже ви не почуваете, що . . . Далі? А далі, ви починаєте страшно брехати. А далі ви починаєте плювати на себе. Ви лежите вночі й думаете, думаете. І бачите, як ви страшно самотні. Ах, яка ж страшна, чорна, безнадійна самотність! Ні одної близької людини у зрадника не може бути, ні товариша, ні друга. Ви ж подумайте, він навіть не може відкритись тій людині, ради якої сталося це. Яку він любить, за яку прийняв увесь цей же жах на себе. Він не може прийти до неї й пожалітись, хоч пожалітись їй. І яке смішне, правда, яке комічне становище. Ну, скажіть самі: невже не можна хоч пожаліти такого дурного, такого романтичного зрадника. Га?

Іван. Гм! Справа стає серйозною. *Рішуче, строго*. Ви, очевиднож, щось знаєте?

Марія. Ну, розуміється, знаю. Я ж вам сказала, що закохана в такого дурня. Ви шукайте його біля мене, тут, тут. Даю слово, знайдете.

Іван. Ні, серйозно!

Марія. Та цілком же серйозно. Але невже ви можете так само вбити такого зрадника, як і того, що ради своїх інтересів це робить? Га?

Іван. Хто це такий?

Марія. Ой, як рішуче! От так і скажу вам.

Іван. Слухайте, Маріє, коли ви це серйозно, то мене дивує ваше відношення...

Марія, *пильно дивлячись на його, по маленькій павзі*. А ви як гадаєте? Серйозно, чи жартую?

Іван. Я гадаю, що щось серйозне ви знаєте.

Марія. І ви сподіваєтесь, що я вам видам цю людину, яка душу свою поклала за мене? Так, власне, душу поклала, продала її, заплювала, втокмачила у бруд, у гидоту, в розпусту, в самоту? Щоб я її видала, вам, тупим, жорстоким, сухим? Ви гадаєте, що я могла б це зробити? Могла б?

Іван. Коли для вас інтереси громади важніші, то могли б.

Марія. А ви могли б? Ви могли б? По щирості? Тільки, ради Бога, подумайте серйозно, вдумайтесь, не спішіть, могли б?

Іван, *думав*. Міг би.

Марія. І могли б ту людину виставити на ганьбу, на посміховисько, на зневагу, на смерть? Могли б?

Іван, *по павзі*. Міг би.

Марія, *сміється*. Bravo! Ви витримали блискуче іспит. Bravo! Я вами задоволена. Ну, так дозвольте вам сказати, що ви дуже чесний, дуже громадський, благочестивий і таке інше чоловік, але... трошки непрозорливий. Ну, скажіть ви мені ради Бога, звідки ж я могла пізнати того провокатора? Га? Як ви могли серйозно повірити, що я закохана в якогось дурного, романтичного зрадника? Га? Ех, смішна ви, велика людина!

Іван. Гм! Ви так правдоподібно говорили, так хвилювались.

Марія. „Гм“! Але ж я давно відома брехлива людина. Я можу вам заграти, кого хочете, й ви подумаєте, що щиро. Навіть можу представити закохану в вас. І ви хибá повірите, повірите?

Іван. Гм! Невже ви жартували тільки?

Марія. Ні, серйозно балакала.

Іван. Ні, скажіть, серйозно? Дайте слово, що жартували?

Марія. Оце мені подобається! Я кажу, що балакала серйозно, а він вимагає чесного слова, що жартувала.

Іван. З вами такі трудно серйозно балакати.

Марія, *гірко, з посмішкою*. Ого, пострівайте, колись побачите, як іще можна серйозно балакати зо мною. Аж здивуєтесь.

Іван, *з усиллям*. А я таки хочу побалакати з вами серйозно про деякі річі.

Марія. Хибá? То ж то я помічаю, що ви все на мене так пильно поглядаєте. Наче прицілюєтесь, з якого боку краще вхопить.

Іван. Ухопить?

Марія, *сміється*. О, вже образився! Хибá ж такий чесотливий, святий та божий чоловік може „хапати“ своїх добрих приятелів? Та я ж і не провокатор, правда? Ну, годі. Давайте, справді, балакати серйозно, поважно, як колись ми балакали, пам'ятаєте, як ми колись-колись, ще до нашого арешту, часом уміли розмовляти між собою? Так тепло, тихо, затишно. Ох, як же то страшно-страшно давно було! *З вибухом музи*. Боже мій, як то давно було! І ніколи, ніколи ж не вернеться. Ні за що, ніякими силами не вернути того!

Іван, *хвилюючись*. Але ж хто, власне, винен? Ви самі змінили відношення до мене. Я саме про це й хотів поговорити з вами, нарешті. Після тюрми ви так змінилися до мене, що . . . я просто не знаю, як і тримати себе з вами. Якось через щось ворожість, холодність, уникання мене, наче я . . . наче ви мене підозріваєте мало не в провокаторстві. Серйозно, я вже й це думав. Я кілька раз починав писати вам листи, але в листі не скажеш усього, як треба. А сказати я вже мушу. Мушу! Ви повинні самі знати, що я не можу так . . . Особливо мушите знати після того, що сталося тоді на допиті в охоранці. Ви мушите знати, що я . . . що то на мене повинно було вплинути у певний бік. Я не знаю, для чого ви тоді зробили, але я маю підстави гадати,

що це зроблено, не жартуючи. Я багато думав і потім у тюрмі, й виїшовши на волю. І ніяк не міг зрозуміти вашої поведінки.

Марія. Здається, там уже перерва? Треба, мабуть, вам іти в їдальню.

Іван. Ви знов уникаєте вияснення?

Марія. Не уникаю, а . . . чи є що вияснити?

Іван. Ви думаєте, що нема? З натиском. Ви думаєте, що нема?

Марія. Не знаю, мені так здається.

Іван. Ні, ви повинні знати: є що вияснити, чи нема? Кажіть.

Марія, вагаючись, блідо посміхаючись. Що за чудний тон у вас?

Іван, хапаючи її за руку. Маріє, ви така хороша, така прекрасна, навіщо ви хочете здаватись? . . .

Марія, різько вириваючи руку. Ну, лишіть, нам нема про що балакати з вами. Все вже вияснене. Все.

Іван. Коли??

Марія. Ну, годі. Йдіть на засідання.

Іван. Гм! Значить, так . . . Ходить по хаті, схвильовано-хмуро свище, зупиняється біля Марії, понуро питає; Що ж мала значити ваша поведінка там, на допиті? Маю хоч я право спитати про це?

Марія. Нічого не значила. Просто жаль вас стало. Та й годі.

Іван. Гм! Так? Я инакше зрозумів. Ну, що ж. Вибачайте. Уклоняється й виходить.

Марія, робить рух, ніби хоче спинити його, крикнути щось, але не робить того, якийсь час стоїть непорушно. Потім бачить на столі забутий Іваном маленький блок-нот, швидко бере його в руки й жагуче притуляє до уст. Стук у двері.

Марія, хопливо ховає блок-нот за блузку на груді. Ввійдіть!

Іван, входячи, шукає очима хмуро. Вибачайте, що турбую. Я не лишив тут свого блок-нота?

Марія, починає теж шукати. Ні, я не бачила. А ви з ним прийшли?

Іван. Не пам'ятаю. Пригадується, що десь поклав його на столі.
Раптом. Ну, значить, хтось узяв його навмисно. Поруч зо мною був увесь час Ангелок.

Марія. І ви думаєте?

Іван. Я не думаю, я певен! *Рішуче виходить.*

Марія, *злийсь час стоїть таксамо, потім швидко витяга блок-нот і гнівно шпурля його на підлогу, сідає за стіл і з одчаєм кладе голову на стіл. Входить без стуку Сталинський. Він у штатському, об'язнений електантно, без бороди, без вусів, волосся пофарбоване на чорний колір, на носі пенсне; з перебільшеною ввічливістю уклоняється і трошки на-смішкувато каже:* Добрий вечір, дорога Маріє Антонівно!

Марія, *швидко піднявшись, трівожно, обурено.* Ви?!

Сталинський, *спокійно, гумористично.* Я.

Марія. Ви сміли явитися сюди?!

Сталинський. А от, як бачите.

Марія. Ви хочете, щоб вас тут пізнали?

Сталинський. Ну, бійтесь Бога, хто ж мене може пізнати. Мене сам генерал не впізнав. Ні, про це ви, хороша моя, не турбуйтеся.

Марія. Але сюди може ввійти хтонебудь, хто був на допиті в вас і по голосу пізнає!

Сталинський. Голубонько, повірте ви старому, досвідченому жандармові й не хвилюйтесь даремно. Як і пізнає, то що ж тут такого? Га? *Сміється.*

Марія. Що вам треба тут?

Сталинський. О, це інча річ. *Присуває собі фотель, помалу сідає й рукою запрошує Марію сісти.* Сідайте, будь ласка.

Марія, *не рухається.*

Сталинський, *озирається по хаті.* А в вас у хатці непогано. Мені вже давненько хотілося до вас у гості. О, не по службі, не в справі, а так по-приятельськи. Ми ж з вами приятелі, правда? *Посміхається.* Та сядьте, чого ви стоїте. Хе-хе-хе. Ви таксамо мовчите, як колись

на допиті. Але, здається, ви вже самі могли переконатись, що з мовчання нічого доброго не виходить.

Марія. Що вам треба тут?

Сталінський. Боже мій! Я ж вам уже сказав, що прийшов у гості. А гостеві чого треба: ввічливості, трошки уваги, приємної посмішки, чашечки чаю. Я за вами скучив. Йй-Богу. Цілий тиждень не бачились. Чого ви до нас не завітали цього тижня. Га?

Марія. Не мала чого.

Сталінський. Невже? Ну, а хоч би так побачитись, посидіти, от же я скучив і прийшов. Та ще знаєте, з чим оце прийшов? Ні за що не догадаєтесь. Узяв, розумієте, відпуску собі та аж на два місяці. Хочу трошки відпочити. Та оце думаю, знаєте, поїхати десь у Крим, на сонечко. Але не сам, не сам! Я маю думку, знаєте, запропонувати вам поїхати зо мною. Га? Як ви до цього? *Посміхавтсья.*

Марія. Більше нічого не маєте сказати?

Сталінський, *добродушно*. Ні, маю. Ми матимемо собі там гарну вільку, казенну яхту, ну, й автомобільчик.

Марія, *посміхаючись*. Цікаво, до чого може дійти нахабство самовдоволеного жандарма. Ну, що там іще буде?

Сталінський, *тим самим тоном*. Там буде гарна музика, квітки, убрання, знаменитий кухар, вино . . . і моя любов, розуміється.

Марія, *пильно, довго дивиться на нього*. Ви все ж таки розумієте, що ви п'ятаєте? Ви п'яні?

Сталінський. А, що ви! Що ви! От-то йй-Богу — п'яний! Бог з вами, як би ж я посмів п'яним явитися сюди? Хоча . . . може, трошки й п'яний. Маєте рацію, маєте. Але не від алкоголю, не від алкоголю: від чогось инчого. Зовсім инчого! Так як? Їдемо? Га? Чого ви так пильно дивитесь? Думаєте, жартую? Йй-Богу, ні. Я маю найсерйозніший намір разом з вами поїхати в Крим. Давненько вже мрію, та все не було часу. Серйозно, серйозно, Маріє Антонівно. І післязавтра,

знаєте, треба їхати, післязавтра. Так отже, будь ласка, голубонько, ви вже не задержуйте. Про туалети там і всякі такі штуки не турбуйтеся, — ми це в Севастополі або в Ялті.

Марія. Інчими словами, ви хочете, щоб я зараз узяла револьвер і пустила вам кулю в вашу нахабну піку?

Сталінський, *сміється*. Оце маєте! Абсолютно, ані на крихту не маю такого бажання. Та й за що? Хибá я вам пропоную щонебудь неприємне? Навпаки, пропоную найвищу насолоду: любити чоловіка, якого ненавидиш. Серйозно, серйозно, дорога моя, це найвища насолода. Вам ніколи не доводилось так любити? А, ото ж бо то й є! Любовників у вас, розуміється, було доволі, але такого, я певен, ніколи. От ви подумайте: вам хочеться схопити мене за горло, задушить, загризти, а ви в той же час обнімаєте мене, цілуєте. Га? Запевняю вас, це оригінально, пікантно. Мало того: це . . . не маю слів, щоб висловити як-слід. У цьому є щось „сатанинське“, як казала одна революціонерка, яка мене таксамо любила. Йй-Богу, Маріє Антонівно, не жартую. Вам на перший погляд це здається, може здатися диким, неможливим жартом, але потім ви самі побачите, як перед таким коханням збліднуть усі ваші найжагучіші попередні кохання. Ну, а щодо револьверів, куль і тому подібного, то не будемо, знаєте, краще про них говорити. Бог з ними, ми обоє занадто серйозні люде для таких іграшок. Так от, дорога моя, післязавтра ввечір попрошу вас бути в мене не пізніше десятої години. Поїзд одходить рівно в одинацятій.

Марія, *посміхаючись*. Значить, усе це цілком серйозно?

Сталінський. Серйозно, голубонько, серйозно.

Марія, *сідая, виймає з шухляди столу револьвер і рішуче наводить його на Сталінського*. Серйозно?

Сталінський, *з докором і сумом*. Ну, от бачите, от бачите! Ах, ах, як це неприємно: така серйозна, поважна жінчина й таки не вдержалась, таки револьвер

Марія. Забірайтесь звідси моментально! Буду стрілять.

Сталинський. Ну, от, ну, от „забірайтесь моментально, буду стрілять“, а потім іще сльози. Фе, як це вульгарно, шаблонуво. Я від вас цього не сподівався. Од кого-кого, а від вас, то вже ні.

Марія. Слухайте, ви! Я теж не люблю жартувати. Коли кажу, що стрілятиму, то так воно й буде. На все є межі, через які навіть такому досвідченому жандармові, як ви, переступати не слід.

Сталинський. Та які ж я тут межі переступив: я вам пропоную таку насолоду, якої ви ще не мали, а ви мені за це револьвер. Де ж логіка? Але головне ж те, що не стрілятимете, це ж ясно. Тільки самим буде потім соромно й ніяково. Ну, пострівайте, яка вам рація стріляти в мене. От розсудіть ви самі. Ну, от ви вбиваєте мене. Чудесно. А що далі? Невже ви думаєте, що я пішов сюди, не мавши на увазі, що, може, не вийду? Ні, я мав. І як-тільки мене годину не буде, сюди вже прийде поліція, жандарми. Знайдуть мій труп і . . . ну, що далі буде, то ви вже й самі можете собі в'явити. Ну, припустім, що ви ще й себе за кумпанією вб'єте. Що ж ви думаєте, що всіх ваших усе ж таки не заберуть? Заберуть, дорога моя, заберуть. І вже, вибачайте, галантності вони тоді нехай од наших не сподіваються. Ну, а через що саме ви мене вбили, то це стане відомо й вашим, і нашим. Чим ви не сховаєте, ким ви були для них. Ну, яка ж рація в револьвері? Його треба сховати в шухлядочку, де він і був собі. А то хтонебудь увійде, й буде негарно. Сидять двоє пристойних, приемних людей і балакають із револьвером у руках.

Марія. Значить, ви гадаєте що можете робити зо мною все, що вам забажається?

Сталинський. Ну, розуміється, дорога моя. А ви хибá цього не знали досі?

Павза.

Сталинський, *безпечно сміється*. Ви — моя, зіронько, з голови до ніг, з душею, з серцем, з тілом. Розумієте, хороша моя? Ви навіть

померти без моєї згоди не можете. От недурно ж ви револьвера у столику тримаєте. Очевидячки, щоб застрелитись. Правда? А я от не дозволю застрелитись, і не застрелитесь.

Марія, *посміхається*.

Сталинський. Посміхаетесь? А чого ж досі не застрелились? Не смерти ж ви боїтесь? Смерть — що? Один момент сильного напруження волі. Страшніше щось друге. Страшно те, що після смерти буде. І не там, не там угорі, а тут, тут на землі, з отими, що тут. От як би було цілком байдуже, ну тоді . . . Але в тому то й річ, що тоді, коли б було байдуже, то, може, й помірять не треба б було. Через те, що не байдуже, хочеться померти, але не можна померти. А не можна через те, що я не дозволю. Я ж, знаєте, не втерплю й розкажу вашим засмученим, здивованим родичам, чого саме ви померли. Неодмінно скажу, як же ж можна?

Марія. Що ж ви, власне, такого можете сказати, що навіть мене там, за домовиною злякати може?

Сталинський. Та вже щось найду, знаєте, щось найду.

Марія, *посміхається*. Ви дуже банальний, пане. Ваша метода залякування не завжди годіться. Щоб добре злякати, треба й мати для того відповідні засоби.

Сталинський, *сміється*. А, та й хитра ж ви! Підштрикуєте мене, щоб випитати, що я ще маю. Ну, та Бог з вами, я хоча розумію вас, але, як чоловік гарячий, з амбіцією, чоловік нестриманий, я не можу вдержатись. *Дістає з бокової кишені пакуночок, загорнутий у папір, розгортає, виймає фотографію, в цей час говорить із добродушною посмішкою:* Мушу вам показати. Що ж, мушу. *Бере фотографію й, не даючи в руки Марії, показує.* От подивіться, будьте ласкавенькі: Бачите, хто це такі. Га? Пізнаєте? От це ви, моя хороша. О, ось це . . . А ось це — полковник Сталінський, себго, ваш покірний слуга. Ви в мене в кабінеті. Пригадуєте собі? От і капелюшок той, що ви після

тюрми купили. Ще й вуалька. Густа вуалька, щоб не визнали, коли до мене йшли. Це тоді, як друкареньку мені видавали. Пам'ятаєте? Ні, ні, голубонько, дивіться здалеку, в руки не дам . . . А от друга. Це тоді, як видали Михася Середчука. Це трошки пізніше. І знов таки зо мною. Я приємно посміхаюсь до вас. Значить, ми собі любенько сидимо й розмовляємо. Ну, яких же доказів більше? Га? Чого ви сиділи зо мною? Чого революціонерка без арешту сама піде до жандарма й буде сидіти з ним у кабінеті? Та ще в такій інтимній позі, за столом із чаєм, пляшками; я сміюсь, а ви посміхаєтесь. Га?

Марія. Я не пила вашого чаю й вина! Ага, так от для чого вам тоді хотілося, щоб я сіла за той стіл!

Сталинський. Авжеж, авжеж! Щоб сфотографувати вас. Розуміється. Щоб ви вже не могли сказати, що вас залякували, тероризували. Тут, видно, вже цілком приятельські відносини: пляшки, чайок, посмішки, словом — любесеньке тет-а-тет.

Марія. Ох, який же мерзотник!

Сталинський, *сміється задоволено*. Ого, дорога моя, ви ще подождіть хвалити . . . Ви ще подивіться. От на ці штучки. *Виймає з пахунку папірці, здалеку показує*. Пізнаєте? „Триста карбованців на рахунок гонорару одержала від Михайла Івановича Скоринського“.

Марія. Ну, й що ж з того? Посвідка Скоринського, мого патрона, в якого я служу секретаркою.

Сталинський. Та-ак? Гм! А Скоринський є співробітник охоранки. Гроші ці я сам для вас видав Скоринському. Так і у книжку занесено: „Гонорар Гордої“ стільки-то. Ви ж у нас „Гордою“ прозиваєтесь. Ну, значить, ви працювали в нас не тільки за страх, але й за гроші. І то ж факт. Ви брали гроші. Ну, який же дурень платив би вам по триста карбованців у місяць за те, що ви напишете два-три нікчемних листи в день. І я признаюсь, думав, що ви самі давно догадалися, що то за „гонорар“.

Марія. О, Боже!

Сталинський. Ну, що, моя ви, чи не моя? Га? І не тільки життя, але й смерть у моїх руках. Правда?

Марія. *схоплює голову руками і спірається ліктями об стіл.*

Сталинський. *естає, нахиляється до Марії, тихенько, влєсливо.* А сказати, у чому секрет моєї влади над вами. Га? Хочете?

Марія. *відводить руки й мозики дивиться на його.*

Сталинський. Сказати? Ну, слухайте. Секрет у вас самих. Так, так, дорога моя, в вас самих. Не розумієте? Ну, поясню. Чого для вас ця історія така тяжка, а чого для мене байдужа? Того, думаєте, що ви порядна, а я мерзотник? Моральність тут не грає ніякої ролі. Того, хороша моя, що ви виступаєте проти своїх, я виступаю — проти ворогів. Ви продаєте своїх. От у чому вся штука! Розумієте? Це є найбільше злочинство серед людей. Навіть ми, жандарми, не можемо цього робити. І от чого вас це так мучить. Коли б ви видавали нас, своїх ворогів, то вам не було б ні тяжко, ні соромно. Правда ж? Ну, от, а в цій муці вашій власне й є моя сила над вами. Як не стане тої муки, то не стане й моєї влади. Це ж ясно. От уявіть собі, що вам не цілком байдуже, що ви так переламали свій світогляд, що ці люде перестали бути для вас своїми, і що зразу виходить: що я для вас ментально стаю нулею. Ну, що я вам тоді можу зробити? Арештуйте ваших? Арештуйте. Розкрию? Розкривайте. мені несоромно, нетяжко. Розумієте? Вся моя влада розвіється, як дим.

Марія, *з мукою.* Що вам треба від мене, кажіть уже швидче? Що, якої ще муки, глуму треба?

Сталинський. Ну, от, ну, от, знов нерозуміння! Я сам собі шкоджу: що відкриваю вам секрет своєї влади, а ви . . .

Марія, *посміхається.*

Сталинський. А як же не шкоджу? Що ж ви думаєте? Хіба мати повну владу над такою гарною, сильною, прекрасною жєнщиною, як ви.

не велика втіха? От я хочу поїхати з вами в Крим, давно вже хочу, давно вже мрію, як цілуватиму от ці гнівні, зневажливі, повні огиди до мене, уста. Що ж ви гадаєте, насолоди для мене нікогда? Хе?

Марія. Вам, значить, для чогось треба, щоб я ставилась до своїх байдуже? Ну, що ж далі?

Сталінський. І більш нічого. Абсолютно нічого. Далі буде тільки те, що не буде мові влади над вами. От і всё.

Марія, *втомлено, апатично, з посмішкою*. Для чого ж вам це потрібно?

Сталінський. Хіба я вам кажу, що мені це-потрібно? Навпаки, я хочу, щоб ви були мовою. Хе-хе-хе! Мені тільки з чисто психологічного боку це цікаво. Я знаю, що ви не зробите, а тільки, ну... тільки пробую свою силу над вами. От мені й цікаво, наскільки ви мене ненавидите: чи настільки, що навіть од своїх одмовитесь?

Марія. Гм! Вам, очевидно, мало того, що ви маєте? Вам треба всю душу, до останнього зятягти до себе?...

Сталінський, *сміється*. А ви психолог! Вас трудно обхитрити.

Марія. Правда? *Ніби ліниво поводитьсь*. Ну, я вас таки перехитрила. Зараз ви побачите, як я без ваших порад позбаблюсь вашої влади. *З вибухом ненависти*. О, ти зараз побачиш мою владу над тобою! Чуєш ти, проклятий?!...

Сталінський, *у захваті, любуючись нею*. От, от, от, яка чудова, пекуча ненависть! От у такому стані, уявіть собі, хіба ви не могли б гризти мене поцілунками? Навіть на „ти“, навіть на „ти“!

Марія. А ти смієшся? *Рішуче кидається до дверей*.

Сталінський, *підводячись*. Глядіть, щоб не каялись. Чуєте ви?

Марія, *зупиняється, злісно сміється*. Ага, поганець! Ти поставив там своїх філерів? Ні, голубчику, коли вони сюди прийдуть, вони нас уже тут не застануть. Дякую, що попередив. Ми з тобою поїдемо удвох „у Крим“. Чуєш? Ми вдвох поїдемо. Але поїдемо ж!

Сталінський. Майте на увазі, що в мене в кишені...

Марія, не слухаючи, йде до дверей. О, я все маю на увазі, все! Стук у двері. Ага, вони якраз і самі йдуть! Увійдіть!

Сталинський. Маріє Антонівно, я вам раджу . . .

Входять Ніна й Ангелок, ведучи під руки Івана, який пручається.

Ніна. Ні, ні, не пустимо! Марусю! Дозволь тобі представити нашого Шерлока Гольмса . . . Він . . . *Зупиняється, побачивши Сталинського.* Ой, вибачай, ми не знали, що ти не сама. *Хоче йти назад, тягнувши за собою Івана.*

Марія, *піднято, весело.* О, нічого, нічого, ми, навпаки, будемо вам раді! Я навіть хотіла сама вас поклікати, щоб познайомити *от* з нашим спільним приятелем. Будь ласка . . . *Поводить рукою в бік Сталинського, на якого дивиться з сміхом.* Ви не пізнаєте цього добродія?

Сталинський, *дуже привітно, ввічливо спішить назустріч, уклоняється, потискує всім руки.* Дуже радий, дуже приємно. Ми з Марією Антонівною старі приятелі, на фронті ще . . . полковник Федосюк. Дуже приємно . . . Федосюк . . .

Іван. Ми наче десь бачилися з вами.

Сталинський. Дуже може бути, дуже може бути!

Марія, *злісно сміється.* Невже ви не пам'ятаєте, полковнику.

Сталинський, *добродушно.* Не пам'ятаю, не пам'ятаю . . . *До Івана.* Ви в Одесі не бували?

Іван. Ні не був. *Подивляється на Марію.*

Марія. А ви спитайте полковника, чого він тримає руку в кишені?

Сталинський. Контужена, контужена. *До Івана.* І знаєте, як тримаю в кишені, трошки ірїю, то легше. А то весь час ніби щемить.

Марія. А мороз не ходить у вас по тілі? Га?

Сталинський. Ні, ні, цього не буває. *До Івана.* Так, справді, де ж ми бачились?

Іван. От щось знайоме, а де . . . гм . . .

Марія. Та чого ви всі стоїте? Сідайте, будь ласка. Так нам усім буде краще. Полковнику, сідайте, для вашої контуженої руки буде легче. Нінко, сідай. Так ви Івана в Шерлоки записали? Це дуже добре. Нам якраз це зараз буде треба.

Ангелов. Власне кажучи, як той . . . то зпочатку не Іван . . .

Ніна. Ну, Ангелок, не задріть: зпочатку ви, а потім він.

Марія. Чудесно, чудесно! А ми тут із полковником якраз говорили про жандармів, провокаторів. Полковник, майте на увазі, старий революціонер, а тепер . . . а тепер, полковнику, хто ви? Га?

Сталинський. А тепер звичайний собі вояка та й годі. На фронті сиджу, як кріт у норі, хе-хе-хе. Власне, як кріт. Так, так, ми з Марією Антонівною якраз говорили на ці теми. Дійсно, провокатори, то страшна річ. Куди гірш жандармів. Жандарми — це отвертий ворог, він, так сказати, йде в атаку, а провокатор — це зрадник. Провокатора не знаєш, не бачиш, він тут, може, біля тебе сидить, з тобою балакає, обнімає тебе, всі твої плани з тобою обмірковує, а завтра візьме й впаде. Не будь провокаторів, жандарми самі рішуче нічого не могли б зробити. Це вже давно встановлено. Давно.

Марія. А хто ж робить тих провокаторів?

Сталинський. Жандарми, безперечно, жандарми . . .

Марія, *раптом з піднятим сміхом*. А що, панове, як от серед нас раптом сидить провокатор, і ми з ним балакаємо, сміємось до його, вважаємо його за свого? Га?

Ніна. Ну, Марусю, що ти таке кажеш?

Марія. А отже всім стало ніяково. *Дивиться на всіх і беззвучно сміється*.

Іван. Чого ж, може, й є.

Ангелов. Ну, знаєте, психологія, той, теж річ така, що вибачайте. Ми психологію можемо відрізняти. Взагалі, це не так важко схопити тон . . . і крім того . . .

Ніна. Ангелок, я рішуче заявляю, що нічого не зрозуміла.

Ангелок. Вам ще рано розуміть . . . *Сміється.*

Марія. А от дивіться: всім стало ніяково. Але ж не можуть же всі бути провокаторами, правда? Очевидячки, кождий думає собі: а що, як на мене подумають? А зрадник сидить собі і сміється. От, уявіть собі: сидить отут із вами і сміється. Га? *До Сталинського.* А жандарм, кажете, борється цілком отверто, не ховається?

Сталинський. Е, ні! Я знав одного жандарма, що передягався й ходив до революціонерів, знав. Знав! І в'явить собі: раз-у-раз із бомбою - в кишені ходів! На той випадок, що як схоплять, то, принаймні, не сам загине, а всі з ним. *До Марії.* І не з револьвером, розумієте, а власне, з бомбою. Такої страшної сили, що могла весь будинок рознести. Подумайте, яка мерзота: за одного себе він може на той світ одправити цілий будинок із невинними людьми, не тільки з революціонерами, а просто з обивателями; тільки жандарм може бути такий жорстокий!

Марія, *пильно дивиться на нього.*

Ніна. А його не шіймали ніколи?

Сталинський. По правді сказати, про це нічого не можу сказати. У, страшенно поганий народ жандарми, мстивий, лютий, подлий! Але все ж таки провокатор, на мою думку, куди гірший. Гірший, панове, гірший.

Ніна. Це правда.

Ангелок. Ну, за те ж провокаторів і той . . . зовсім инакше . . .

Іван, *дивиться на його.* Так, провокаторів зовсім инакше. Ви маєте рацію.

Сталинський, *підвігнись.* Ну, Маріє Антонівно, побажаю вам усього найкращого.

Марія. Куди ж ви так швидко? Не хочете ще посидіти?

Сталінський. Та треба вже, знаєте. Та й, може, ви заняті. *До Ніни.* Вибачайте . . . Я перебив вам.

Ніна. О, що ви! То ви повинні вибачити нам, що ми перебили. Але ми зараз підемо собі. Ну, Шерлоки, ходітьте! *До Сталінського, прощається.* Бувайте здорові!

Сталінський. Всього добренького. *До Івана, добродушно.* Так і не впізнали?

Іван. Ні, не впізнав. Потім напевно пригадаю. Бувайте здорові!

Сталінський. Всього найкращого, всього найкращого.

Ніна. А ти ж, Марусю, швидко прийдеш? Там гості чекають.

Марія. Зараз. *Іван, Ніна й Ангелок виходять.*

Сталінський, *витираючи піт із лиця.* Ух, аж душно стало! Ну, знаєте, моментик був досить пікантний. Але я люблю такі хвилини з перчиком.

Марія. Ви, розуміється, збрехали, що в вас бомба?

Сталінський, *задоволено сміється.* А от уявіть собі, що й збрехав! Га? От досадно, в мене ніякого навіть револьвера немає, а ви мене злякались. Хе-хе-хе! А все ота ваша любов до своїх! Не будь її, ви б мене схопили. Ух, виказали б. А то прийдеться в Крим їхати. Га? Ідемо, значить?

Марія, *столмено сідає й заплющує очі; потім зразу блигально простягає до Сталінського руки, з сльозами в голосі.* Ради Бога, ради всього вашого святого, — є ж і в вас щонебудь ваше святе, — відпустіть мене! Я скоряюсь. Я ж зробила для вас усе, що могла. Пожалійте, пустіть мене. Я вже не можу більше, я не можу!

Сталінський. Ну, от я ж казав: тепер сльози. Як це негарно. А така сильна, серйозна жінчина. І не сором вам? Га? Та я б на вашому місці . . . світом заволодів би. Мати таку красу, такий розум. Та станьте ви вище всяких зрад, вище всяких своїх. Що вони вам, оці

люди? Перед вами тисячі людей ждуть, що ви скрутили б їх, панували над ними. А ви плачете отут передо мною, канючите. Ех, ви!

Марія. Ви не хочете відпустити мене?

Сталінський. Ні, не хочу. З якої речі? Коли ви самі себе не хочете відпустити, то чого ради я повинен це робити?

Марія, *мовчить, потім тихо*. Добре. Я післязавтра їду з вами в Крим.

Сталінський, *пильно вдивляється в неї*. Так, значить, ви хочете в Крим? Ой, голубонько, глядіть: коли ви щось замислите, то бережіться!

Марія. Що ж я можу ще замислити? Ви самі знаєте, що я ваша.

Сталінський. Глядіть!

Марія, *посміхається*. Ви не зовсім вірите, що я ваша? Трошки сумнів бере?

Сталінський. О, ні, не турбуйтеся, дорога моя. Чого ж мені сумніватися? Я тільки так, не зовсім вірю, що ви щиро хочете їхати в Крим. А коли помиляюсь, то тим краще. Тим краще. *Підходить до неї й сідає на каналі*. Значить, ви все ж таки не настільки ненавидите мене, щоб за всяку ціну вирватися од мене? Правда? Може, навіть . . . і . . . трошечки цікаво проїхатися зо мною? Га? *Бере її за руку*.

Марія, *визволя руку*. Сидіть тихо, а то й бомба ваша не допоможе.

Сталінський. Ого! А як же у Криму буде?

Марія. Що буде в Криму, то того тут не буде.

Сталінський. Хе-хе-хе! А буде ж напевно? *Пробує знов узяти руку*. Та хоч маленький же задаточок. Га? А то ж я не повірю . . .

Марія, *не вириза руки*.

Сталінський. Манесенький задаточок. Яка чудова, прекрасна ручка! *Цілує*. А хочеться мене задушити за горло? Га? *Сміється*.

Марія, *стоплюється*. Ідіть собі, йдіть швидче!

Сталінський. Так? А задаточок? Це ж мало. Мало, їй-Богу. Хоч посидьте коло мене. Ну, сядьте. І сісти не хочете? А як же ми разом їхати будемо в одному купе? *Весь час допитливо вдивляється*.

Марія. *підходить і сідає.*

Сталінський. Ну, от і добре. *Бере її руку, цілує, потім злегка обнімає Марію.* А правда, є щось сатанинське в цьому? Га? *Цілує в уста й довго-довго не випускає.*

Марія. *не пручається, не рушається, очі заплющені.*

Сталінський, *вдивляється в неї, на губах йому посмішка, шопотом.* А там, ще ж не так цілуватиму. Чуєш? *Сильно обнімає, слідкує за нею.*

Марія, *мертвим голосом.* Сюди можуть увійти.

Сталінський. Що ж такого? Хай увіходять.

Марія. Я вас прошу піти вже. Післязавтра я буду в вас у десятій годині.

Сталінський. Гм! Будете? Майте на увазі, що за вами слідять сотні моїх очей. Ви це знаєте?

Марія. Знаю.

Сталінський. І все ж таки кажете, що прийдете?

Марія. Прийду.

Сталінський. Значить, моя влада над вами не така вже огидна вам?

Марія. Я буду в вас у десятій годині.

Сталінський. Ну, чудесно, чудесно. Тим краще. Хе-хе-хе! Я так і знав. Буду вас ждати. Ну, поки-що бувайте здоровенькі! *Прдає руку.*

Марія. *протягає йому свою руку.* Він її цілує, нахилиється до Марії, *шопоче.*

Сталінський. А все ж таки не забувайте, що в ваших руках величезна сила. Чуєте? Гроші, люде, розкіш, усе до ваших послуг. Не над вами буде влада, а ваша влада над инчими. Подумайте перед Кримом про це. Чуєте?

Марія. Добре. Я подумаю.

Сталінський, *раптом обнімає її довго, брутально, цинічно цілує її, часом пильно вдивляючись у неї й ніби ждучи якоїсь реакції на ці обійми.*

Марія. *стоїть у обіймах нерухомо.*

Сталінський. Але глядіть: усіх немилосерно закатаю, коли що! . . .
Чуєте? Я не жартую. Прощайте. До післязавтра. *Виходить.*

Марія. *поспішно біжить до туалету, хапає пляшку з одеколоном, падає на канапу й гірко ридає. Мие собі руки, губи, лице, шию; потім дали якийсь мент сидить непорушно, схоплюється, виймає з столу пакет і кладе перед собою; підводиться, рішуче прямує до сусідньої кімнати, але на пів-дорозі зупиняється, вагається, нарешті, відчиняє двері й гукає:* Іване, на хвилинку можна? *Входить Іван.*

Марія. Зачиніть двері й ідіть сюди. *Йде до столу й зупиняється.*

Іван, *зачинивши двері, підходить до неї; хмуро:* Чим маю служити?

Марія. Скажіть: коли б треба було, вся ваша родина могла б за один день виїхати і сховатись, маючи на увазі, що за нами є надзвичайно пильне слідкування?

Іван, *зирає на неї й дума.* Дуже напруживши енергію, можна.

Марія. Напевне можна? Всім? Вам, Ніні, Олені Карпівні й інчим товаришам? Паспорти є?

Іван. У чому річ? Хто цієї тиж, що був?

Марія, *бере з столу пакет і подає йому.* З цього пакету ви все дізнаєтесь. Навіть про цього типа. Тільки от що: ви мусите дати мені слово, що почнете читати листа тільки через три години. Даєте?

Іван. Що сталося?

Марія. Даєте?

Іван. Ну, даю. Але що сталося? Кажіть мені без листів. Що?

Марія. Що? *Якийсь мент дивиться на нього, потім образу обнімає, починає цілувати.* От що сталося. От, що . . .

Іван, *стискає її в обіймах.* А-а! Нарешті! . . .

Марія. Так, так, нарешті! Все-одно. Нехай. Ти ж мій болючий! Чуєш ти? Ти — мій єдиний на все життя, знаєш ти це? Ох, ти ж! Ні, ні, стій так. Я хочу, нарешті, надивитись на тебе. От так просто, близько. всією душею.

Іван. Постривай. Я хочу спитати.

Марія. Ні, ні, питать нічого не можна! Потім питатимеш. І мовчи. Чуєш? Мовчи, нічого не кажи. Ми будемо говорити потім про все, про все. Це ж ти! Ти, Господи, який ти . . . *Тихо, довго цілує.* Ні, ні, сиди, не треба ворушитись. О-так . . .

Іван. . . Марусю, два слова . . . Тільки два слова . . . Ти ж?

Марія. Шш! Слухай: дай мені посидить отак із тобою тихо, тихо. *В сусідній кімнаті співають урочисто й сумно.*

Марія, *пригортається до Івана, сидить, слуха, потім раптом плаче.*

Іван. Марусю, що таке, що ти?

Марія. Нічого, нічого. Я так, од радості, від щастя. Я так довго, так жагуче ждала такого моменту й тепер . . . тепер, коли . . . Ну, годі, годі, йди. Але приходь до мене, як прочитаєш листа. Чуєш? Зараз же приходь. Але не читай раніше, як через три години. Пам'ятай! А тоді приходь. Я ждатиму тебе. Це буде годині у другій ночі. Всі вже спатимуть . . . І тоді . . . Тоді ми будемо говорити. Чуєш? Тоді ти будеш . . . моїм. Чуєш? Прийдеш?

Іван. Ти ще питаєш?! Ти ще можеш сумніватись? Га?

Марія. Ну, а тепер іди. Чекай . . . *Обніма, цілує.* Тепер можна. Так, я ждатиму . . .

Іван, *цілує й виходить, позитуючись, як п'яний, ти ховаючи пакета в кишеню.*

Марія, *розбито йде до столу, сідає. З сусідньої хати знову спів. Плаче, потім виймає з шухляди столу слоїк, іде з ним до дзеркала, дивиться, чепуриться, потім підходить до канапи, приладжує настільну лампу, гасить електрику під стелею, сідає на канапу. Якийсь час сидить так, потім рішуче підносить слоїк до вуст.*

Завіса.

Сопр. by W. Wymnytschenko,
Berlin-Zehlendorf, Mitte,
Cecilienstraße 6.

Усі права автором застережені.

Друковано в друкарні К. Г. РЕДЕРА, тов. з обм. порукєю в ЛЯЙПЦІНУ